

Postavení ambipozic v češtině

Jakub Sláma Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky

Barbora Štěpánková Ústav formální a aplikované lingvistiky Matematicko-fyzikální fakulty
Univerzity Karlovy

The position of ambipositions in Czech

Abstract: The study proposes that some words in Czech, including *navzdory* ‘despite’ and *počínaje* ‘starting from,’ should be treated as ambipositions, i.e., adpositions that may either precede or follow their complement. This avoids the awkwardness of the traditional view on which the former, for instance, is a preposition when preceding a complement and a homonymous adverb when following one. Based on 3,234 corpus instances of *navzdory* ‘despite,’ *nevyjímaje* ‘including,’ *nemluvě o* ‘not to mention,’ *počínaje* ‘starting with,’ *konče* ‘ending with,’ and *počínaje – konče* ‘from – to,’ the study examines the factors determining whether ambipositions in Czech precede or follow their complements. Special attention is paid to the length and the syntactic complexity of the complement, but also to the text type and the position of the adpositional phrase in the clause. The study uses the random forests algorithm to gauge the relative importance of the variables for each of the ambipositions examined. The length of the complement is systematically the best predictor of the position of ambipositions: the longer the complement, the more likely the ambiposition is to precede it. This is argued to follow primarily from the limits of the human working memory.

Key words: adposition; ambiposition; cognitive linguistics; the complexity principle; random forests; syntactic variants; word-order

Klíčová slova: adpozice; ambipozice; kognitivní lingvistika; princip komplexity; random forests; syntaktické varianty; slovosled

1. Úvod

Předložky (prepozice) lze v obecnělingvistickém kontextu chápat jako podskupinu tzv. adpozic, mezi které vedle předložek patří i postpozice (srov. např. Aikhenvald, 2015, s. 198) a ambipozice, tj. adpozice, které mohou stát před svým komplementem (jako prepozice) i za ním (jako postpozice), resp. též dvoudílné cirkumpozice (Biskup, 2016, s. 1452; Hagège, 2010, s. 114). Komplementem zde rozumíme zpravidla (rozvité) substantivum, jehož pád adpozice (spolu)určuje.¹ Užívání některých výrazů v češtině naznačuje, že by za ambipozice mohly být považovány; viz příklady (1) a (2) z korpusu syn2015.²

¹ Například ve spojení *na fotce, kterou sdílela na svém profilu* je komplementem předložky *na* segment *fotce, kterou sdílela na svém profilu*.

² Pokud není uvedeno jinak, pocházejí všechny citované příklady z korpusu syn2015. Doklady vždy citujeme věrně, pravopisné chyby a jiné nedostatky v nich neopravujeme.

- (1a) **Navzdory** pláči a modlitbám se její ruce pohybovaly rychle a šikovně.
 (1b) Půjde tam i tetině modlitbě **navzdory**.
 (2a) **Počínaje** rokem 1538 byli do Brazílie z Afriky přiváženi otroci.
 (2b) Vše by mohl rokem 2013 **počínaje** potvrdit nově nainstalovaný spektrograf.

Navzdory existenci dokladů, jako jsou (1b) a (2b), v české lingvistice nebyla postpozitivnímu užití adpozic věnována dostatečná pozornost (srov. Schillova, 2015), a Biskup (2016, s. 1452) dokonce tvrdí, že čeština postpozice ani ambipozice nemá. Výrazy typu *navzdory* a *počínaje* v rozporu s tímto tvrzením jako ambipozice chápeme a v této studii se zabýváme otázkou, které faktory spoluurčují užití ambipozice jako prepozice, nebo postpozice. V době dokončování této studie byla na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obhájena bakalářská práce L. Jiříčky (2021), který zastává stejné stanovisko jako my, ale touto otázkou se systematicky nezabývá.

Výraz *navzdory* v příkladu (1a) česká tradice chápe jako sekundární předložku, tentýž výraz v příkladu (1b) pak jako příslovce (viz dále). Výraz *počínaje* v ustrnulé podobě (2a), v níž je odstraněn vztah k původci děje (srov. Komárek et al., 1986, s. 206), se často chápe jako předložka, přičemž se však ne vždy registruje jeho postpozitivní užití (2b) (viz dále).³ Slovnědruhovú charakteristika těchto slov není předmětem tohoto textu; domníváme se ovšem, že může být adekvátnější považovat např. *navzdory* za ambipozici spíše než za homonymní předložku a příslovce, resp. *počínaje* za ambipozici spíše než za předložku a ustrnulý přechodníkový tvar bez jasného slovnědruhového zařazení. Jak pregnantně podotýká Jiříčka (2021, s. 23), „to jediné, čeho [...] trváním na adverbialní analýze dosahujeme, je zamlžení vztahů a podobností mezi prepozičním a postpozičním užitím dané adpozice“. I kdybychom nicméně považovali např. *navzdory* za homonymní předložku a příslovce, nesnižuje to relevanci otázky, kterou si klademe, tj. které faktory podmiňují nebo ovlivňují užití těchto výrazů v prepozici, nebo v postpozici.

2. Ambipozice a jejich pozice

2.1. Adpozice

Adpozice jsou gramatická slova, která vyjadřují vztah mezi dvěma elementy ve větě, členem dominujícím a dominovaným (komplementem); tím, že (spolu)určují pád svého komplementu, jej usouvztažňují s jiným elementem ve větě (Hagège, 2010, s. 1). Vedle prepozic (předložek) a postpozic⁴ (a cirkumpozic) lze jako zvláštní podskupinu adpozic

³ *Slovník spisovného jazyka českého* však u hesla *počínati* uvádí příklad *od pozítří počínajíc, počínaje mám volno* s komentářem „často ustrnule ve funkci přísl[ovce]“.

⁴ V češtině se pro postpozice někdy používá termín *záložky* (např. Čermák, 1996, s. 30; oba termíny zmiňuje např. Zubatý, 1922, s. 258). Výrazy *prepozice* a *postpozice* v tomto textu užíváme ve dvou smyslech: jednak jako hyponyma výrazu *adpozice* (srov. „užití ambipozice jako prepozice“ = předložky), jednak pro označení pozice před komplementem, resp. za ním (srov. „užití ambipozice v prepozici“ = antepozici). Termín *antepozice* v tomto textu nepoužíváme, abychom se vyhnuli potenciálně matujícímu rozlišování prepozice a postpozice (jakožto podtypů adpozic) vs. antepozice a postpozice (jakožto pojmů označujících relativní pozici ve větě).

vydělovat i ambipozice, viz příklady v úvodu. V některých případech může být náročné odlišit např. adpozici od příslovce s valencí: hranice mezi adpozicemi a příslovci není ostrá a příslovce se mohou zdánlivě chovat stejně jako ambipozice, srov. např. doložené kontexty s výrazem *kolmo* (*postavené kolmo k sobě* vs. *postavené k sobě kolmo*), který vzhledem k jeho konkrétní sémantice a syntaktické samostatnosti nepovažujeme – např. ve shodě s Kroupovou (1977, s. 71) a českými výkladovými slovníky – za ambipozici (adpozici), nýbrž za příslovce s valencí (viz Sláma – Štěpánková, 2019).

Velká část tvrzení, která najdeme v bohemistické literatuře o předložkách (k definičním kritériím tohoto slovního druhu viz zejména Kroupová, 1985), např. že se podílejí na vytváření syntaktických a jiných významů, avšak že samy nejsou větným členem (Cvrček a kol., 2010, s. 130), je aplikovatelná obecně i na adpozice, s evidentní výjimkou kritéria nepřemístitelnosti. Podle tohoto syntaktického kritéria není předložka přemístitelná za svůj komplement: *dosáhnout propuštění cestou milosti*, ne **milosti cestou* (Komárek et al., 1986, s. 205–206; viz např. Kroupová, 1977, s. 70). Uhlířová (2011, s. 803) nicméně cituje příklady podobné těm v úvodu a v nich doložené výrazy považuje za předložky, ačkoliv sama dokládá jejich postpozitivní užití. Podobně kritérium nepřemístitelnosti patrně nepokládají za nepodkročitelné ani výkladové slovníky: např. *Akademický slovník současné češtiny* ve zpracování předložky *blíž* uvádí poznámku „i v postpozici“ s dokladem *Nové sídlo bylo městu blíž*. K slovnědruhové platnosti výrazů, které jsou přemístitelné za svůj komplement, se mluvnické v zásadě nevyslovují, příp. je bez ohledu na ostatní charakteristiky řadí mezi příslovce.

Například v úvodu doložený výraz *navzdory* je běžně chápán jako předložka, předchází-li svému komplementu (např. Kroupová, 1984, s. 114; Mejstřík, 1987, s. 158; Komárek et al., 1986, s. 211; Karlík – Nekula – Rusínová, 2012, s. 348; Štícha a kol., 2018, s. 80), ale jako příslovce, následuje-li po něm (srov. především zpracování ve *Slovníku spisovné češtiny* a *Slovníku spisovného jazyka českého*; dále jen SSČ a SSJČ). Jediným argumentem pro takové chápání je právě kritérium nepřemístitelnosti předložek za komplement. Tento argument zde však není relevantní: předložky z definice stojí před svým komplementem, ale adpozice takto definovány nejsou; jde tedy o argument proti chápání *navzdory* v postpozici jako předložky, nikoli proti chápání *navzdory* jako ambipozice. Totéž platí i pro možný argument založený na alternaci *j- > ň-* u zájmen 3. osoby, tj. o užívání formy *jemu navzdory*, nikoliv **němu navzdory* (srov. např. Kosek et al., 2011, s. 149).

Z přechodníků vzniklé výrazy, např. v úvodu doložené *počínaje* a jeho protějšek *konče*, se často chápou jako předložky (např. Kroupová, 1984, s. 115; Mejstřík, 1987, s. 158; Komárek et al., 1986, s. 211; Klímová, 2015, s. 84; srov. také Dvořák, 1983).⁵ Takové chápání podporuje také překladové kritérium: Richterová (2017, s. 3, 49) považuje za možný doklad prepozicionalizace výrazu i to, že je překládán funkčním (gramatickým) slovem, a Čermák, Nádvorníková et al. (2015, s. 257) uvádějí, že českým ustrnulým přechodníkům jako *počínaje*, *konče*, *nehledě* a *nemluvě* odpovídají například v italštině

⁵ Naopak Karlík, Nekula a Rusínová (2012, s. 341–350) ani Štícha a kol. (2018, s. 76–84) je ve výčtu předložek z instrumentálovou vazbou ani ve výčtu výrazů považovaných za předložky nezmiňují.

nejčastěji předložky (*da, a, oltre*). Postpozitivní užití těchto adpozic vzniklých z tvarů přechodníků se registruje jen omezeně, viz Vejvodová (2005), Mikulová et al. (2005, s. 213), Štěpánková (2008, s. 254; 2015, s. 175) a Uhlířová (2011, s. 803); poslední dvě autorky explicitně výrazy *počínaje, konče* a *nevyjímaje* označují za předložky, které však mohou stát i za svým komplementem (viz taktéž Kochová – Opavská, 2016, s. 134). Podobně Petkevič (2013, s. 72) chápe výrazy *napospas, naproti, navzdory* a *vstříc* jako předložky „s dativní valencí, jež mohou stát za svým jménem“.

Přesnější se nicméně zdá tvrdit, že dané výrazy nejsou předložkami, nýbrž ambipozicemi.

2.2. Ambipozice

Jak už bylo uvedeno, ambipozice⁶ jsou adpozice, které mohou stát před svým komplementem (jako prepozice) i za ním (jako postpozice). Biskup (2016) uvádí následující příklady ambipozic z němčiny (3) a z angličtiny (4), nicméně existence ambipozic je známá i z jiných jazyků, např. z estonštiny (5), litevštiny, finštiny, sámštiny, maďarštiny, latiny, francouzštiny, perštiny, homérské řečtiny, arménštiny a řady dalších – srov. přehled v publikaci Hagège (2010, s. 116–124):

(3a) *Nach meiner Erfahrung regnet es dort oft.* ‚Podle mé zkušenosti tam prší často.‘ (Biskup, 2016, s. 1452)

(3b) *Meiner Erfahrung nach regnet es dort oft.* ‚Podle mé zkušenosti tam prší často.‘ (ibid.)

(4a) *He slept through the whole night.* ‚(Pro)spal celou noc.‘ (ibid.)

(4b) *He slept the whole night through.* ‚(Pro)spal celou noc.‘ (ibid.)

(5a) *läbi ukse* ‚dveřmi‘, dosl. ‚skrze dveře‘ (Grünthal, 2003, s. 84)

(5b) *ukse läbi* ‚dveřmi‘, dosl. ‚dveře skrze‘ (ibid.)

V příkladech (a) jsou výrazy *nach, through* a *läbi* použity jako prepozice, tj. stojí před svým komplementem; ve větách (b) jsou tyto výrazy užity jako postpozice, tj. stojí za svým komplementem. V denotativním významu vět (a) a (b) nejsou žádné rozdíly. V němčině se podobně chovají např. výrazy *entlang* ‚podél‘, *wegen* ‚kvůli‘ nebo *zufolge* ‚podle‘ (pro obsáhlejší výčet viz Inaba – Tokizaki, 2018, s. 87). V angličtině podobně fungují formálně rozlišené dvojice⁷ výrazů typu *aside from* (6a) a *aside* (6b) či (neměnná) ambipozice *notwithstanding* (7):

(6a) *Aside from these difficulties, life is wonderful.* ‚Až na tyto obtíže je život báječný.‘ (Berlage, 2009, s. 131)

⁶ Např. v baltofinské jazykovědné literatuře se lze setkat také s termínem *bipozice* (např. Huumo, 2013; Lehismets, 2014; viz též české baltistické kvalifikační práce, např. Koudelková, 2013; Loudová, 2017) a příležitostně i s jinými termíny (viz Hagège, 2010, s. 114). Anglický přívlastek *bipositional* a označení *bipositionality* (viz např. Ehala, 1995) se někdy užívají také v souvislosti s jazyky, které mají prepozice i postpozice, nezávisle na existenci ambipozic v daných jazycích. I proto preferujeme termín *ambipozice*, který se navíc zdá být pro zde popisovaný jev nejrozšířenější.

⁷ Podobné dvojice lze najít v různých jazycích, viz např. španělské *bajo el puente* ‚pod most(em)‘ vs. *punte abajo* ‚pod most‘.

- (6b) *These difficulties aside, life is wonderful.* „Až na tyto obtíže je život báječný.“ (ibid.)
- (7a) *Notwithstanding these objections, they pressed ahead with their proposal.* „Navzdory těmto námitkám ve svém návrhu pokračovali.“ (Huddleston – Pullum, 2002, s. 631)
- (7b) *These objections notwithstanding, they pressed ahead with their proposal.* „Těmto námitkám navzdory ve svém návrhu pokračovali.“ (ibid.)

Jak už bylo zmíněno, Biskup (2016, s. 1452) tvrdí, že čeština ambipozice nemá. My se však na základě dokladů, jako jsou (1) a (2), domníváme, že některé české výrazy lze za ambipozice oprávněně považovat, mj. i na základě toho, že jejich pozice alternuje beze změny pádové vazby⁸ a patrně beze změny denotativního významu. Uhlířová (2011, s. 803) upozorňuje na to, že předložky *počínaje*, *konče* a *nevynímaje* jsou také užívány jako postpozice, a tvrdí, že „[m]ezi polohou před řídicím substantivem a polohou za ním není žádný významový, stylistický ani frekvenční rozdíl“; v zásadě tedy neexistuje důvod, proč dané výrazy za ambipozice nepovažovat.

V tomto kontextu se nevyhnutelně nabízí otázka, které faktory podmiňují postavení českých ambipozic před, nebo za komplementem.

2.3. Postavení ambipozic

Ze studií, které se problematikou postavení ambipozic v různých jazycích zabývaly, se jako potenciálně relevantní jeví především poznatky o výrazu *notwithstanding* v angličtině (viz př. 7 v předchozím oddílu), který volně odpovídá českému *navzdory*.

Postavení této ambipozice⁹ spoluurčuje několik faktorů. E. Berlage (2009) dokládá, že první významnou proměnnou je varieta angličtiny: užití *notwithstanding* jako postpozice je častější v americké (70,4 %) než v britské (34,8 %) angličtině. Pokud je však komplement delší a/nebo komplexnější (tj. obsahuje například koordinovanou strukturu nebo vedlejší větu), mluvčí angličtiny obecně preferují užití *notwithstanding* jako prepozice:

- (8) *The royal palace is still a forbiddingly dark, loveless place, notwithstanding the incense and monkish chant that drift across its enormous acres.* „Královský palác je stále zlověstně temným místem bez lásky, navzdory vůni kadidla a zpěvu mnichů, které se nesou po jeho širých lánech.“ (Berlage, 2009, s. 144)

Autorka svá tvrzení dokládá na souboru korpusových dat a ukazuje např. to, že se vzrůstající délkou komplexního (resp. rozvitého) komplementu roste i pravděpodobnost užití výrazu *notwithstanding* jako prepozice (a to jak v americké, tak v britské angličtině, ve které je tato tendence silnější). Autorka podobně dokládá, že postavení ambipozice *notwithstanding* ovlivňuje i syntaktická komplexita komplementu. To vysvětluje

⁸ Identita pádové vazby však není nutným kritériem: např. německé *entlang* „podél“ se obvykle chápe jako ambipozice, ačkoliv jako předložka vyžaduje komplement v genitivu nebo dativu, zatímco jako postpozice vyžaduje komplement v akuzativu nebo (zcela okrajově) v dativu (Hagège, 2010, s. 121).

⁹ Ke statusu výrazu *notwithstanding* jako ambipozice viz např. Aarts (2011, s. 79); srov. též Culicover (1999, s. 69–70), Huddleston – Pullum (2002, s. 632).

tzv. principem (kognitivní) complexity, který formuloval Rohdenburg (1996, s. 151; srov. např. Rohdenburg, 2020): pokud má mluvčí na výběr mezi gramatickou variantou, která je explicitnější (tou je zde prepozice),¹⁰ a variantou, která je méně explicitní (tou je zde postpozice), v kognitivně komplexnějších kontextech (ty zde představují delší a/nebo syntakticky komplexnější komplementy) mluvčí preferují explicitnější variantu (prepozici).¹¹

Další korpusová data, která ve své studii analyzuje Schützler (2018, s. 112), závěry Berlageové potvrzují: komplementy prepozice *notwithstanding* jsou v průměru dvakrát delší než komplementy postpozice *notwithstanding*. Schützler (2018, s. 115) však dokládá i další důležitý faktor: prepozice *notwithstanding* je nejčastější na začátku věty a ambipozice zde pak není intonačně prominentní, zatímco při postpozici nese (na třetí slabice) hlavní větný přízvuk – a pak je přirozené, že komplement postpozice *notwithstanding* je v průměru kratší (mj. vzhledem k principu tzv. end-weight, důležitému pro anglický slovosled).¹²

Částečně podobnou distribuci jako u anglického *notwithstanding* lze pozorovat například u latinské předložky *cum* ‚s‘ (ale i u řady dalších, viz Hagège, 2010, s. 117): *cum* se v latině obvykle užívá jako předložka, ale pokud se kombinuje (například) s osobními, ukazovacími nebo vztažnými zájmeny, tj. s velmi krátkými a kontextově zapojenými komplementy, stojí v postpozici jako klitikon, např. *me cum / mecum* ‚se mnou‘, *quibuscum* ‚s kým‘ (Fortson, 2010, s. 121; Haspelmath, 2011, s. 41). Podobně se někdy jako postpozice užívají po zájmenech např. slovinské výrazy *nasproti* ‚naproti‘ a *navkljub* ‚navzdory‘ (Herrity, 2000, s. 254). To může být motivováno faktorem kontextové zapojenosti: pro finštinu je doložena tendence k tomu, že ambipozice jsou užívány jako postpozice s kontextově zapojenými komplementy, ale jako prepozice s kontextově nezapojenými komplementy (Lestrade, 2010, s. 607; Huumo, 2013, s. 320).

Vedle faktorů, jako je délka a komplexita komplementu a informační struktura, může hrát roli i sémantická diferenciacie a případně i související stylistické rozdíly: např. Huumo (2013, s. 320) popisuje tendenci k sémantické (a stylové) diferenciaci některých finských ambipozic v závislosti na jejich postavení a Hagège (2010, s. 119) uvádí sémantický rozdíl v užití ambipozice *durant* ve francouzštině: *il a travaillé durant l'année* ‚(někdy) během (toho) roku pracoval‘ vs. *il a travaillé l'année durant* ‚pracoval během (celého) roku‘, přičemž postpozice je knižní a méně častá. Lehismets (2014, s. 114) dokládá, že v závislosti na postavení ambipozice mohou existovat i rozdíly v kolokabilitě s řídicími slovesy, a Janda, Antonsen a Baal (2014, s. 7) registrují v závislosti na pozici ambipozice

¹⁰ Prepozice je explicitnější v tom smyslu, že pro pracovní paměť mluvčího i adresáta (viz Baddeley, 2020) představuje menší zátěž, a tak klade menší nároky na mentální zpracování. Ke vztahu mezi syntaktickou komplexitou a náročností mentálního zpracování viz např. Hawkins (2003a, 2003b).

¹¹ Viz původní formulaci: „In the case of more or less explicit grammatical options, the more explicit one(s) will tend to be favored in cognitively more complex environments“ (Rohdenburg, 1996, s. 151).

¹² Tj. tendence k tomu, aby např. delší valenční doplnění následovala po kratších valenčních doplněních (Biber et al., 2007, s. 898); např. věta *She gave me the book that I wanted* ‚Dala mi knihu, kterou jsem chtěla‘ je výrazně pravděpodobnější než její varianta *She gave the book that I wanted to me*. To Biber et al. vysvětlují kapacitou pracovní paměti.

i rozdíly ve spojitelnosti s konkrétními substantivy v sámštině a zmiňují existenci podobných, spíše koligačních rozdílů u ruských ambipozic, jako je *паду* ‚pro, ve prospěch, kvůli‘, která se užívá častěji jako prepozice s životnými substantivy (*паду детей* ‚pro děti, kvůli dětem‘) a jako postpozice s neživotnými substantivy (*справедливости паду* ‚v zájmu spravedlnosti‘).

Závěrem je namístě zmínit, že potenciální význam některých výše zmíněných proměnných (délka komplementu, jeho syntaktická komplexita, varieta apod.) pro postavení ambipozice nepřímě dokládají také např. studie, které se věnují postavení „adverbiální částice“ u frázových sloves v angličtině, srov. *Fred picked up the book* vs. *Fred picked the book up* (viz např. Gries, 1999, 2003; Cappelle, 2009; Luo, 2019, s. 113), neboť dokládají, že stejné proměnné ovlivňují také postavení této „částice“ (např. *up*).

2.4. Ambipozice v češtině

Domníváme se, že za ambipozice lze v češtině nesporně považovat adpozice *navzdory* (s výrazně méně častou variantou *navzdor*) a její kontextové synonymum *natruc*¹³ (9), *počínaje* – s variantou *počínaje od* (10) – a *konče*, často užívané párově (s doloženými variantami *počínajíc – končíc*, *počínajíce – končíce*), *počítaje* (11), *nepočítaje*¹⁴ (12) a *nevyjímaje*¹⁵ (13), srov.:

- (9a) [...] oznámil, že se na sever hrne **natruc** Paroubkovi [...]
- (9b) Naschvál začal nosit oranžovej vršek k červenému spodku, tátovi **natruc**.
- (10a) Je mu také jasné, že **počínaje od** čtvrtého hlasování si Prodiho koalice může zvolit do prezidentského paláce svého kandidáta i bez souhlasu pravice. (syn v8)
- (10b) [...] osud tomu chtěl, abychom **od** této chvíle **počínaje** zůstali spolu [...]
- (11a) Určitě bychom ale chtěli kamery z náměstí šířit do všech směrů, **počítaje** i křižovatky. (syn v8)
- (11b) A to je špatně i pro všechny kolem něj, Českou republiku **počítaje**. (syn v8)
- (12a) Ten se nechal přemluvit a svou jedinečnou člověčinou bude pokračovat po úspěšném literárním debutu – **nepočítaje** samozřejmě společné divadelní hry s Ladislavem Smoljakem.
- (12b) Pochopitelně v době ústavní pohotovostní služby od tří odpoledne do sedmi ráno (víkendy a svátky **nepočítaje**) máme dvojnásobný počet ambulantních pacientů.
- (13a) Kvíz společnosti Holmes Place, který proběhl evropskými státy **nevyjímaje** Českou republiku, přinesl zajímavé zjištění [...]
- (13b) Stárnutí populace je totiž pro celou Evropu – Českou republiku **nevyjímaje** – typické.

¹³ Výraz *natruc* bývá chápán jako příslovce (např. v SSČ), resp. jako homonymní příslovce a předložka (např. v SSJČ).

¹⁴ Jako předložku *nepočítaje* vedle SSČ uvádí např. Komárek et al. (1986, s. 212) a dále např. Kroupová (1984, s. 115), která uvádí i podobu *nepočítajíc*, a v podobě bez negace Karlík, Nekula a Rusínová (2012, s. 348) a Štícha a kol. (2018, s. 80).

¹⁵ Výraz *nevyjímaje* (s doloženou variantou *nevyjímajíc*) vedle SSČ chápe jako předložku např. i Komárek et al. (1986, s. 212), Karlík, Nekula a Rusínová (2012, s. 348) a Štícha a kol. (2018, s. 80), dále např. Kroupová (1984, s. 115).

Dvojí umístění lze vysledovat i u víceslovných předložek: *nehledě na*¹⁶ s variantou *nehledě k* (14), *nemluvě o*¹⁷ (15), *soudě podle*¹⁸ (16) a *počítaje v* vázané na spojení se zájmenem *to* (17); právě kvůli této vázanosti se zde tímto výrazem dále nezabýváme.¹⁹

(14a) Od 1. září již musí mít pas každý, **nehledě na** věk. (syn v8)

(14b) Léto je k tomu jako stvořené, **na** věk **nehledě**. (syn v8)

(15a) Je těžké plánovat investiční výstavbu za situace, kdy nemáte garanci zdrojů pro příští nebo přespříští rok. **Nemluvě o** penězích, které se musí investovat do přípravy staveb a projektové dokumentace pro příští roky.

(15b) Je hřích takhle plýtvat talentem. **O** penězích **nemluvě**.

(16a) [...] přivedl podsaditého muže asi kolem padesátky, který, **soudě podle** oděvu, celý den pracoval na poli nebo na statku. (syn v8)

(16b) **Podle** oděvu **soudě** je to člověk z města.

(17a) [...] jsou to především vztahy mezi jednotlivými skupinami poskytovatelů zdravotní péče, **počítaje v to** nejen lékaře, ale i farmaceuty a ostatní skupiny pracovníků ve zdravotnictví. (syn v8)

(17b) Služící zařídili mechanicky, čeho bylo třeba, lékaře **v to počítaje**. (syn v8)

Výrazy typu *naproti*, *vstříc*, *napospas* a *nablízku* nebo *blízko* se také mohou vyskytovat v prepozici i v postpozici, viz např.:

(18a) [...] ta dívka [...], kterou jste zanechal **napospas** smrti u zřícené helikoptéry [...]

(18b) [...] ztlučený do bezvědomí a ponechaný smrti **napospas** [...]

Tyto výrazy lze chápat jako součást idiomatických „frázových sloves“ typu *vyjít vstříc*, *(po/za)nechat napospas* či *vydat napospas* apod. Například výraz *napospas* by tak bylo možné chápat buď jako ambipozici, nebo (v souladu např. se SSČ) jako příslovce (s valencí); nabízí se také možnost chápat např. doplnění *smrti* v příkladu (18) jako doplnění celého výrazu *(po/za)nechat napospas*. Vzhledem k této možnosti se zde výrazy typu *napospas* nezabýváme a otázku, zda je např. *smrti* v příkladu (18) komplement ambipozice, valenční doplnění příslovce, nebo valenční doplnění idiomatického „frázového slovesa“ jako celku, necháváme otevřenou.

Na závěr pro úplnost dodejme, že v postpozici se objevuje i výraz (podle SSČ příslovce) *včetně* v kontextech typu (19a); jelikož ale pozice takto užitého výrazu *včetně* nealternuje (srov. 19b a 19c), za ambipozici jej nepovažujeme a dále se jím zde nezabýváme.²⁰

¹⁶ Výraz *nehledě (nehledíc) na/k* chápe podle SSČ jako předložku i Komárek et al. (1986, s. 212), Karlík, Nekula a Rusínová (2012, s. 348) a Štícha a kol. (2018, s. 80), dále např. Kroupová (1984, s. 115).

¹⁷ Okrajově se objevuje i podoba *nemluvic (o)*. Obě podoby jako předložky podle SSČ uvádí i Komárek et al. (1986, s. 212).

¹⁸ Výraz *soudě podle* považují za adpozici např. Hajič et al. (2004, s. 207).

¹⁹ V korpusu syn2015 se *počítaje bez v to* objevuje pouze v devíti dokladech; ty nicméně nepovažujeme za jednoznačné doklady adpozice.

²⁰ Zaznamenali jsme však i jiné (patrně okrajové) užití výrazu *včetně*, které by bylo lze za ambipozici považovat; na sociální síti Twitter 12. dubna 2021 reagoval uživatel na zprávu České televize „Svateb a pohřbů se bude moci účastnit až 15 lidí“ komentářem „Nebožtíka včetně?“. V neformální anketě na Twitteru (která pochopitelně nesplňovala náležité standardy vědecké práce), v níž hlasovalo 56 anonymních uživatelů, 25 % z nich uvedlo, že *nebožtíka včetně* je pro ně naprosto v pořádku a takový výraz by použili, 35,7 %

- (19a) Žádost však musí být podepsána do 30. května **včetně**.
 (19b) *Žádost však musí být podepsána **včetně** do 30. května.²¹
 (19c) *Žádost však musí být podepsána do **včetně** 30. května.

3. Data

3.1. Sledované ambipozice

Z výše uvedených českých ambipozic se zde dále kvůli jejich nízké frekvenci v korpusu syn2015 nezabýváme výrazy *natruc* (celkem 65 dokladů, často příslovečných, tj. bez komplementu), *nepočítaje* (65 dokladů tvaru) a *počítaje* (pouze 1 doklad varianty *počítající*). Jelikož si zde klademe otázku, které faktory podmiňují užití českých ambipozic v prepozici, nebo v postpozici, potřebujeme pro srovnání dostatečný počet dokladů jednotlivých výrazů v obou pozicích; ambipozicemi *nehledě* (*nehledíc*) *k*, resp. *nehledě* (*nehledíc*) *na*, a *soudě podle* se zde vzhledem k jejich nízké frekvenci v postpozici (1 doklad *k ... nehledě* a 17 dokladů *podle ... soudě*) dále nezabýváme. Stejně tak se zde nezabýváme nedoloženými nebo okrajově doloženými variantami ambipozic, např. variantou *navzdor* (8 dokladů, všechny v prepozici) nebo variantou *nemluví* *o*, která je v korpusu syn2015 doložena pouze jednou v prepozici a jednou v postpozici.

Dále se tedy zabýváme pouze výrazy *navzdory*, *počínaje* a *konče*, *nevýjímaje* a *nemluvě o*. V případě ambipozic *nevýjímaje* a *nemluvě o* se zabýváme všemi jejich doklady v korpusu syn2015; k *navzdory* a *počínaje* a *konče* viz následující pododdíly.

3.1.1. Ambipozice *navzdory*

Výraz *navzdory* je v korpusu syn2015 sice doložen 6175 doklady, ale z nich je zřejmé, že výrazně převažuje prepozice. Kombinací filtrů a ručního vyhledávání (to provedli oba autoři samostatně a poté srovnali své výsledky) jsme identifikovali 95 dokladů *navzdory* v postpozici.

3.1.2. Ambipozice *počínaje* – *konče*

Domnívali jsme se, že pozice výrazu *konče* je závislá na pozici výrazu *počínaje* v předchozím kontextu (podobně jako Vejvodová, 2005, s. 44), jako je tomu v následujících příkladech:

- (20a) **Počínaje** Martinovou manželkou, **konče** mnou.
 (20b) [...] dohlížet na veřejný pořádek, parkováním **počínaje** a neukázněnými pejskaři **konče** [...]

hlasujících uvedlo, že *nebožtíka včetně* je pro ně srozumitelné, a tedy v pořádku, a 39,3 % z nich uvedlo, že *nebožtíka včetně* pro ně v pořádku není a řekli by určitě *včetně nebožtíka*.

²¹ Tento příklad zde hodnotíme jako negramatický, nicméně v korpusu syn v8 lze nalézt čtyři doklady, kde po *včetně* následuje datum: ve všech případech jde však o doklady citující texty z počátku 20. století, např.: *Z té příčiny se nařizuje, případně prodlužuje, v polit. obcích Babylon, Pašešnice, Trhanov, Oujezd, Petrovice, Havlovice a Stráž kontumace psů včetně do 30. prosince 1908.*

Pokud bychom takovéto doklady zařadili do vzorku dat dvakrát (jednou jako doklad *počínaje* a jednou jako doklad *konče*), mohli bychom tím do vzorku zanést vliv dodatečných proměnných, které zde nesledujeme, jako je např. tzv. syntaktický priming (viz např. Bock, 1986; Feng et al., 2014; Tomlin – Myachykov, 2015). To, že pozice výrazu *konče* často kopíruje pozici předcházejícího *počínaje*, potvrzují data z korpusu syn2015: v něm je 395 dokladů slovního tvaru *konče*, v několika případech jde o tvar přechodníku. V 358 případech se pozice *počínaje* a *konče* shoduje (193× jsou výrazy užity jako postpozice a 165× jako prepozice). Ve 20 případech se pozice výrazů liší (21) a v 8 případech je užito *konče* bez *počínaje* (22):

- (21) **Počínaje** elektřinou a kvantovou mechanikou **konče**, dějiny jsou plné myšlenek, které zpočátku byly vysoce abstraktní a nepraktické a teprve postupně se z nich staly ústřední body nebývalého technologického pokroku lidstva.
- (22) Posléze je však nutné upozornit, že **konče** 1. čtvrtletím roku 2012 se zkrátí lhůta.

V případech, kdy se pozice *konče* neliší od pozice *počínaje*, jsme do vzorku zařadili daný doklad pouze jednou, a to jako doklad lemmatu *počínaje_konče*; v opačném případě jsme do vzorku zařadili daný doklad dvakrát, tj. jednou pro lemma *počínaje* a jednou pro lemma *konče*.

3.2. Korpus

Data pro analýzu jsme čerpali z reprezentativního korpusu syn2015, neboť jeho velikost a doloženost sledovaných výrazů v něm umožňuje vytvořit vzorek korpusových dokladů, který je dostatečně velký, ale zároveň je možné jej oannotovat ručně.

Zpočátku jsme na základě výše uvedeného (srov. 3.1) mezi sledované doklady zahrnuli:

1. 95 ručně identifikovaných dokladů *navzdory* v postpozici (viz 3.1.1);
2. 356 dokladů, v nichž je užito *počínaje* i *konče* a jejich pozice se shoduje (viz 3.1.2);
3. 883 dokladů výrazu *počínaje*, ve kterých je *počínaje* užito bez *konče* (863 dokladů), nebo je užito v jiné pozici než *konče* (20 dokladů; viz 3.1.2);
4. 28 ručně identifikovaných dokladů výrazu *konče*, ve kterých je *konče* užito bez *počínaje* (8 dokladů), nebo je užito v jiné pozici než *počínaje* (20 dokladů; viz 3.1.2);
5. 335 dokladů výrazu *nevyjímaje*;
6. 1390 dokladů výrazu *nemluvě*.

Tento soubor dat čítal 3087 korpusových dokladů; předpokládali jsme, že do něj ještě doplníme vzorek dokladů *navzdory* v prepozici o velikosti alespoň 95 dokladů (tj. o velikosti odpovídající alespoň vzorku dokladů *navzdory* v postpozici). Z vzorku 3087 dokladů jsme nejprve oba nezávisle oannotovali desetinu předpokládaného vzorku ($3087 + 95 =$) 3182 dokladů, tj. 318 dokladů, a své anotace jsme porovnali, shodli se na řešení případů, v nichž se naše anotace neshodovaly, a na základě domluvených pravidel jsme doanotovali zbývajících ($3087 - 318 =$) 2769 dokladů. V průběhu anotace

jsme vyřadili dva doklady: jeden doklad, ve kterém je *počínaje* jasně přechodník, a jeden nesrozumitelný doklad *počínaje*.

Z anotace vyplynulo, že pro všechny ambipozice kromě *navzdory* je poměr dokladů prepozice a postpozice 1824 : 1166, tj. jednomu dokladu postpozice odpovídá přibližně 1,56 dokladu prepozice. Aby byl tento poměr zachován, k 95 ručně identifikovaným dokladům *navzdory* v postpozici jsme doplnili náhodně vybraný vzorek ($95 \times 1,56 \doteq 149$ dokladů *navzdory* v prepozici).

Výsledný soubor dat tedy čítá ($3087 - 2 + 149 =$) 3234 dokladů z korpusu syn2015 (881 *počínaje*, 28 *konče*, 356 *počínaje_konče*, 335 *nevyjímaje*, 1390 *nemluvě*, $95 + 149$ *navzdory*); počty dokladů shrnuje také Tabulka 2 v oddílu 4.1.

3.3. Anotace

Každý doklad jsme oanotovali podle následujících proměnných (po vzoru studií, jako jsou Berlage, 2009, a Schützler, 2018, viz oddíl 2.3): [1] lemma (*navzdory*; *počínaje*; *počínaje_konče*; *konče*; *nevyjímaje*; *nemluvě* o); [2] prepozice vs. postpozice; [3] délka komplementu – počet (textových) slov; [4] syntaktická komplexita, resp. [4a] počet vedlejších vět v komplementu a [4b] počet koordinovaných struktur v komplementu; [5] pozice ve větě (iniciální vs. mediální vs. finální vs. parcelát). V úvahu jsme brali také typ textu (tj. údaj *txttype_group* v metadatech korpusu s hodnotami beletrie, oborová literatura a publicistika).

Oanotovaná data jsme analyzovali v programu R (R Development Core Team, 2008), srov. např. Levshina (2015).

Jak bylo zmíněno v oddílu 3.2, desetinu dat (318 dokladů) nejprve nezávisle oanotovali oba autoři; na základě této anotace jsme změřili mezianotátorskou shodu (resp. absolutní shodu a shodu vyjádřenou pomocí Cohenova koeficientu κ (kappa)²²) s výsledky shrnutými v Tabulce 1.

Tabulka 1: Mezianotátorská shoda (vzorek 318 dokladů)

proměnná	absolutní shoda	Cohenova κ
lemma	318 (100 %)	1
pozice	316 (99,4 %)	0,987
počet slov	298 (93,7 %)	0,929
počet vedlejších vět	313 (98,4 %)	0,958
počet koordinovaných struktur	285 (89,6 %)	0,437
pozice ve větě	284 (89,3 %)	0,754

²² Cohenova κ je běžnou mírou mezianotátorské shody, která dosahuje hodnot od -1 (absolutní neshoda) do 1 (absolutní shoda). Cohenova κ na rozdíl od absolutního počtu (ne)shod zohledňuje pravděpodobnost náhodné shody mezi anotátory (a tím nepřímě i to, že náhodná shoda je např. pro počet slov méně pravděpodobná než pro pozici ve větě). Mezianotátorskou shodu jsme měřili v programu R (R Development Core Team, 2008) pomocí funkce *ckappa* z balíčku *psy* (srov. Levshina, 2015, s. 201).

Nízká Cohenova κ pro počet koordinovaných struktur vychází z toho, že jeden z nás anotoval přítomnost koordinace binárně (přítomnost vs. nepřítomnost), zatímco druhý z nás anotoval počet koordinovaných struktur v komplementu. Přiklonili jsme se ke druhému způsobu anotace, dohodou jsme vyřešili neshody ve vzorku dat a analogicky jsme oanotovali zbývající data. Silná, ale ne perfektní shoda v případě pozice ve větě byla dána zejména nejednotným přístupem k vymezení jednotlivých pozic ve vztahu k větě (klauzi) vs. souvětí; dohodou bylo stanoveno, že v anotaci se pozice bude vždy vztahovat k hranicím klauze, ne k hranicím souvětí. Výše Cohenovy κ u ostatních proměnných (pozice, počet slov, počet vedlejších vět) naznačuje, že jejich anotace je vysoce spolehlivá a ve výsledném souboru dat je chybovost prakticky zanedbatelná.

4. Výsledky analýzy

V tomto oddílu shrnujeme výsledky statistické analýzy dat; ty pak interpretujeme v oddílu závěrečném. Při hodnocení statistické významnosti výsledků se spoléháme mj. na hodnoty p ; jsme si vědomi potenciálních nedostatků této hodnoty (srov. např. Halsey, 2019), ale pro účely tohoto textu, kde navíc používáme i pokročilejší metody statistické analýzy (viz 4.6.1), ji považujeme za dostačující a vzhledem k jejím hodnotám, které jsou velice často výrazně nižší než 0,001 (tj. hluboko pod standardním limitem významnosti $p = 0,05$), za dostatečně vypovídající.

4.1. Poměr prepozice a postpozice

Tabulka 2 stručně shrnuje poměr prepozice a postpozice u jednotlivých ambipozic. Řádek *počínaje* odpovídá 861 užitím *počínaje* bez *konče* a 20 kontextům, ve kterých je užito *počínaje* a *konče*, ale jejich pozice se liší; těmto 20 kontextům a dalším osmi kontextům, kde je *konče* užito samostatně, odpovídá také řádek *konče*. (Vzhledem k tomu, že samostatné *konče* je doloženo tak okrajově, není v dalších statistických analýzách samostatně zohledňováno.) Řádek *počínaje_konče* odpovídá kontextům, v nichž jsou *počínaje* a *konče* užity ve stejné pozici (viz 3.1.2).

Tabulka 2: Počty dokladů jednotlivých ambipozic v prepozici a v postpozici

ambipozice	prepozice	postpozice	celkem
<i>navzdory</i>	149	95	244
<i>nevyjímaje</i>	26	309	335
<i>nemluvě</i>	840	550	1390
<i>počínaje</i>	783	98	881
<i>počínaje_konče</i>	164	192	356
<i>konče</i>	11	17	28
celkem	1973	1261	3234

Z Tabulky 2 je patrné, že obecně je běžnější užití ambipozice v prepozici, ale zároveň je také zřejmé, že mezi jednotlivými ambipozicemi existují výrazné rozdíly: Ambipozice *navzdory* se v korpusu syn2015 objevuje v 6175 dokladech, jako postpozice jsme

identifikovali pouze 95 z nich (viz 3.1.1). Podobně samostatné *počínaje* je v 89 % dokladů užito v prepozici, zatímco *nevyjímaje* je v 92 % dokladů užito v postpozici.

4.2. Syntaktická komplexita komplementu

Na základě zahraničních studií (viz 2.3) lze očekávat, že pravděpodobnost užití ambipozice v prepozici roste především s narůstající syntaktickou komplexitou komplementu a s jeho narůstající délkou. Statistická analýza všech dat první z těchto očekávání jednoznačně potvrzuje: Komplement po prepozici obsahuje v průměru 0,44 věty, komplement před postpozicí v průměru 0,03 věty; rozdíl je podle Welchova t-testu statisticky vysoce významný ($p < 0,001$). To platí i pro rozdíl v počtu koordinovaných struktur ($p < 0,001$): komplement po prepozici obsahuje v průměru 0,27 koordinované struktury, komplement před postpozicí pouze 0,12.

4.2.1. Počet vět

Efekt počtu vět se projevuje statisticky významně u ambipozic *navzdory* ($p < 0,001$), *nemluvě o* ($p < 0,001$), *nevyjímaje* ($p = 0,007$), *počínaje* ($p < 0,001$) i *počínaje_konče* ($p < 0,001$); obecně lze tedy tvrdit, že pokud komplement obsahuje vedlejší větu (věty), významně roste pravděpodobnost užití ambipozice jako prepozice. Z 1973 dokladů prepozice obsahuje alespoň jednu větu v komplementu přesně 600 dokladů (30 %); z 1261 dokladů postpozice obsahuje alespoň jednu větu v komplementu pouze 39 dokladů (3 %), 34 z nich jsou doklady *nemluvě o* a ve 29 z nich jde o doklady *o ... ani nemluvě*, viz např.:

- (23) Přehledky lidských charakterů, lidí, kteří žijí životem pouze emotivním, **o** vyšších citech, těch altruistických, které vedou k sebeobětování pro obecně platnou a ušlechtilou věc, **ani nemluvě**.
- (24) Druhou oblastí je publicita. 5 % z celkové alokace bylo zazděno, a to doslova, na informační kameny u cyklostezek, kanalizací a komunikací, **o** desítkách tun propagačních letáků, které skončily v recyklaci bez přečtení **ani nemluvě**.
- (25) **O** tom, když se podaří dát dohromady nový pár, kterému to funguje, **ani nemluvě**.
- (26) **O** moresech a mnohdy i charakteru této masy, jež sama sebe nazývá manažerskou, a těmi, co mezi ně nepatří, ostentativně pohrdá, **ani nemluvě**.

4.2.2. Koordinace

Z 1973 dokladů prepozice obsahuje alespoň jednu koordinovanou strukturu v komplementu 455 dokladů (23 %); z 1261 dokladů postpozice obsahuje alespoň jednu koordinovanou strukturu v komplementu 151 dokladů (12 %). Efekt koordinace se projevuje statisticky významně u *navzdory* ($p = 0,001$), *nemluvě o* ($p < 0,001$), *nevyjímaje* ($p = 0,002$) a *počínaje* ($p < 0,001$), ale nikoliv u *počínaje_konče* ($p = 0,76$); obecně lze tedy tvrdit, že pokud komplement obsahuje koordinovanou strukturu (koordinované struktury), významně roste pravděpodobnost užití ambipozice v prepozici. Efekt koordinace se neprojevuje pouze v případě, že je *počínaje* užito společně s *konče*; v takovém případě je prepozice a postpozice stejně pravděpodobná, bez ohledu na to, zda komplement obsahuje

koordinovanou strukturu, srov. např. následující příklady užití *počínaje_konče* v prepozici (27a) a v postpozici (27b):

- (27a) Ne kuláky dřeva, ale výrobky z něj – **počínaje** polinky na topení a prkny na stavbu a **konče** vyřezanými poháry, poličkami, nábytkem.
- (27b) Do čtyř let postupně zruší Čína veškerá cla na dovoz jakéhokoli australského zboží a služeb, mlékárenskými a zemědělskými výrobky **počínaje** a zdravotnictvím a školstvím **konče**.

4.3. Délka komplementu

Jak bylo uvedeno výše (4.2), na základě zahraničních studií (viz 2.3) lze očekávat, že pravděpodobnost užití ambipozice v prepozici roste také s narůstající délkou komplementu. Statistická analýza všech dat i toto očekávání jednoznačně potvrzuje: komplement po ambipozici má v průměru 6,66 slov (medián = 4 slova, modus = 2 slova, rozpětí hodnot = 1–113 slov), komplement před ambipozicí má v průměru 2,59 slov (medián = 2 slova, modus = 1 slovo, rozpětí hodnot = 1–23 slov); rozdíl je podle Welchova t-testu statisticky vysoce významný ($p < 0,001$). Jako typické příklady lze tedy chápat například následující doklady, v nichž krátký komplement předchází ambipozici, resp. delší komplement následuje po ambipozici:

- (28) Všem slibům **navzdory** se život v nejbližší době nijak nezlepší.
- (29) Skutečně potřebovali každý kousek kovu, o přístrojích **nemluvě**.
- (30) **Nemluvě o** tom, že v té době všichni moji milenci a přátelé věřili, že pokud si někdo říká bisexuál, je to pouze gay, který si nechává otevřená zadní vrátka.
- (31) Data jsou obecně data vytvořená bezkontaktním způsobem, **počínaje** klasickou fotografií pořízenou fotografem i ze vzdálenosti několika centimetrů a **konče** satelitním snímkem, jenž vznikl několik set kilometrů nad povrchem Země (DPZ).

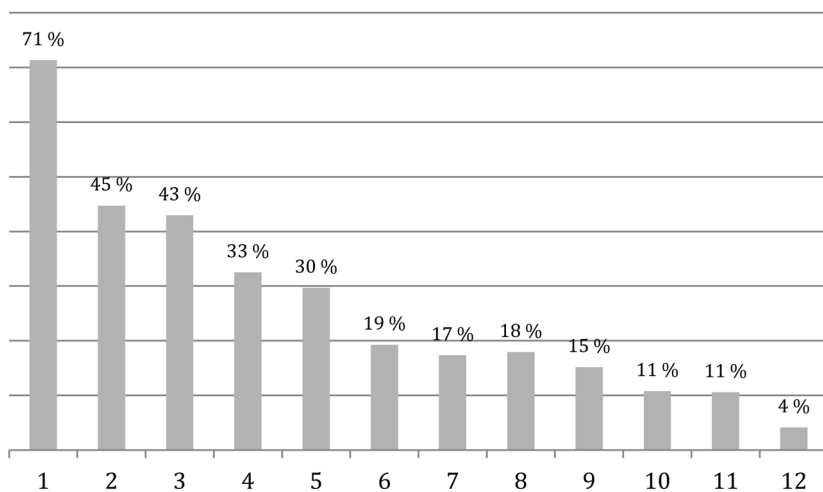
To ale samozřejmě nevylučuje existenci „protipříkladů“, srov. např. doklady užití ambipozice před krátkým komplementem, které nejsou nijak vzácné, nicméně základní jednoznačnou tendenci nijak nevyvracejí:

- (32) 3D obraz je jasnější s přesvědčivější hloubkou, **nemluvě o** designu.
- (33) Rostlina to má jednoduché: kořen, stvol a květ. **Nemluvě o** pupenu.
- (34) **Navzdory** pověsti jsou slepice bystré a rychle se učí.
- (35) Bude tak dotvořena celorepubliková rarita, kdy v rámci soutěží **konče** divizí působí hned pod sebou první a druhý tým.

Význam délky komplementu jasně potvrzuje to, že s narůstající délkou komplementu klesá poměr ambipozic užitých v postpozici; to zachycuje Graf 1 (na ose x je délka komplementu ve slovech: pokud má tedy komplement například 12 slov, pouze ve 4 % takových dokladů je ambipozice užita v postpozici).

4.3.1. Souvislost complexity a délky komplementu

Jak je patrné mj. z příkladů (30) a (31), délka komplementu pochopitelně do určité míry souvisí s jeho syntaktickou komplexitou (komplement obsahující vedlejší větu

Graf 1: Poměr užití ambipozice v postpozici v závislosti na délce komplementu (ve slovech)

nebo koordinovanou strukturu je automaticky delší než například komplement vyjádřený nerozvitým substantivem). Nabízí se tedy otázka, zda není rozdíl v délce komplementu pouze výsledkem rozdílu v syntaktické komplexitě. Pokud však vyřadíme všechny doklady, ve kterých komplement obsahuje alespoň jednu větu anebo alespoň jednu koordinovanou strukturu, ve zbylých 1123 dokladech prepozice má komplement průměrnou délku 2,99 slov a ve zbylých 1080 dokladech postpozice má komplement průměrnou délku 1,96 slov; tento rozdíl je stále vysoce statisticky významný a nemůže být výsledkem náhody ($p < 0,001$). Efekt délky komplementu tedy existuje nezávisle na efektu syntaktické complexity.

4.3.2. Jednotlivé ambipozice

Výše zmíněné údaje jasně dokládají obecné tendence; je nicméně nutné se zaměřit také na to, zda dané tendence platí pro jednu každou ze sledovaných ambipozic. Tabulka 3 uvádí průměrnou délku komplementu ve slovech a rozpětí hodnot pro prepozici a postpozici a výsledek Welchova t-testu pro každou ambipozici.

Tabulka 3: Průměrná délka komplementu a její rozpětí pro jednotlivé ambipozice užitě jako prepozice vs. postpozice

	prepozice		postpozice		t-test
	průměr	rozpětí	průměr	rozpětí	
<i>navzdory</i>	4,56 slov	1–36 slov	1,85 slov	1–13 slov	$p < 0,001$
<i>nemluvě o</i>	9,43 slov	1–113 slov	3,21 slov	1–23 slov	$p < 0,001$
<i>nevyjímaje</i>	6,27 slov	1–15 slov	1,90 slov	1–12 slov	$p < 0,001$
<i>počínaje</i>	4,68 slov	1–62 slov	1,94 slov	1–7 slov	$p < 0,001$
<i>počínaje_konče</i>	4,19 slov	1–20 slov	2,52 slov	1–16 slov	$p < 0,001$

Tabulka 4 uvádí tytéž údaje, ale pouze pro doklady, ve kterých není součástí komplementu věta nebo koordinovaná struktura, a ukazuje, že i nadále jsou rozdíly mezi prepozicí a postpozicí statisticky významné (*nevyjímaje*), resp. vysoce významné (ostatní ambipozice).

Tabulka 4: Průměrná délka komplementu a její rozpětí pro jednotlivé ambipozice užitě jako prepozice vs. postpozice se syntakticky nekomplexním komplementem

	prepozice		postpozice		t-test
	průměr	rozpětí	průměr	rozpětí	
<i>navzdory</i>	2,61 slov	1–9 slov	1,67 slov	1–5 slov	$p < 0,001$
<i>nemluvě o</i>	3,45 slov	1–14 slov	2,21 slov	1–10 slov	$p < 0,001$
<i>nevyjímaje</i>	2,73 slov	1–6 slov	1,66 slov	1–9 slov	$p = 0,02$
<i>počínaje</i>	2,89 slov	1–18 slov	1,73 slov	1–7 slov	$p < 0,001$
<i>počínaje_konče</i>	2,83 slov	1–9 slov	1,96 slov	1–6 slov	$p < 0,001$

Obecně lze tedy tvrdit, že u jedné každé sledované ambipozice (a také u ambipozice obecně) je prokazatelný efekt délky komplementu, nezávislý na jeho syntaktické komplexitě: užití ambipozice jako prepozice je spojeno s delším komplementem, užití ambipozice jako postpozice je spojeno s kratším komplementem. S narůstající délkou komplementu výrazně klesá pravděpodobnost užití ambipozice v postpozici.

4.4. Pozice ve větě

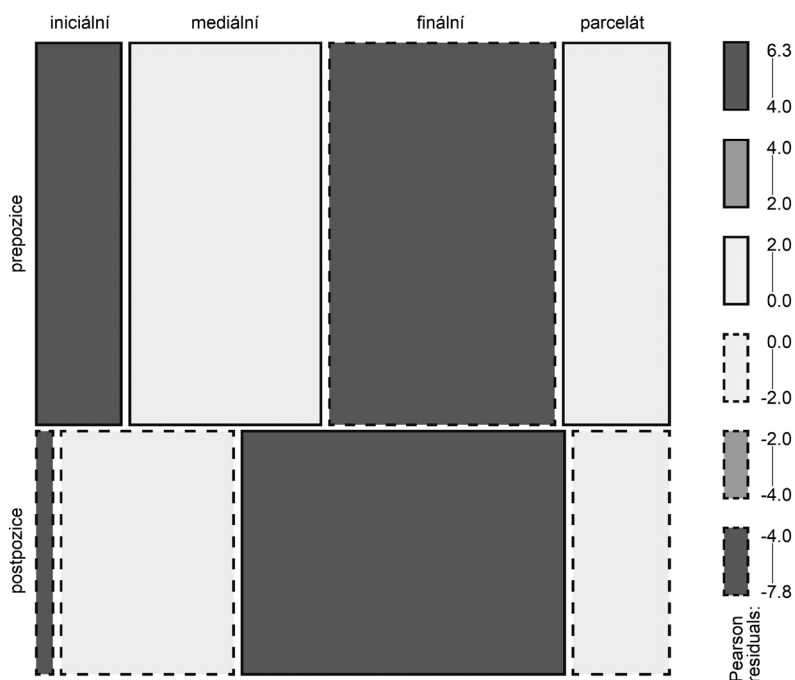
Pozicí ve větě zde rozumíme pozici ambipozice a jejího komplementu ve větě; pracujeme zde s rozlišením pozice iniciální (*navzdory svému slibu odešel domů*), mediální (*odešel navzdory svému slibu domů*) a finální (*odešel domů navzdory svému slibu*); jako samostatnou „pozici“ jsme vydělovali parceláty (*Odešel domů. Navzdory svému slibu.*).²³ Rozdělení prepozic a postpozic z hlediska jednotlivých pozic ve větě shrnuje Tabulka 5.

Tabulka 5: Postavení ambipozic a pozice ve větě

pozice ve větě	prepozice		postpozice	
iniciální	279	14,14 %	36	2,85 %
mediální	622	31,53 %	360	28,55 %
koncová	731	37,05 %	666	52,82 %
parcelát	341	17,28 %	199	15,78 %
celkem	1973	100 %	1261	100 %

Mezi prepozicí vs. postpozicí ambipozice a pozicí ve větě obecně není náhodný vztah: poměr prepozice a postpozice se statisticky významně liší podle pozice ve větě. Užití

²³ V příkladech typu *Vláda se nevzdává reform, stávce navzdory* lze chápat *stávce navzdory* jako parcelát (viz Grepl, 2016, s. 1292), nicméně v takových případech se čárka nepíše systematicky, mnohdy chybí, a proto s ohledem na potřebu jednoznačného kritéria pro anotaci chápeme jako parceláty pouze tečkou oddělené celky.

Graf 2: Asociace mezi postavením ambipozice a pozicí ve větě

ambipozice a jejího komplementu v iniciální pozici ve větě se spojuje s prepozicí ambipozice častěji, než by bylo očekávatelné ($p < 0,001$), a užití ambipozice a jejího komplementu ve finální pozici ve větě se spojuje s postpozicí ambipozice častěji, než by bylo očekávatelné ($p < 0,001$). To ilustruje i Graf 2, v němž tmavší výplň pole ohraničeného plnou čarou signalizuje silnější asociaci, než by se dalo očekávat na základě náhody, a tmavší výplň pole ohraničeného přerušovanou čarou slabší asociaci; hodnota p ($< 0,001$), vypočtená automaticky skriptem, poukazuje na to, že asociace mezi pozicí ambipozice a pozicí ve větě je statisticky vysoce nenáhodná.

Jako statisticky významná pro rozlišení prepozice a postpozice se pak pozice jeví v případě většiny sledovaných ambipozic (prakticky u všech kromě *nevyjímaje*).

U postpozice v koncové pozici se často (u ambipozic obecně) jedná o konstrukci s funkcí dopovězení, doplnění, jejíž pomocí se vytýká (nebo kontrastivně doplňuje) výraz vztahující se k bezprostředně předcházejícímu textu. Tento výraz (komplement) se dostává do zdůrazněné intonační pozice,²⁴ kterou je možné chápat jako kontrastivní²⁵

²⁴ Vycházíme zde především z teorie aktuálního členění Sgalla a Hajičové (např. Sgall – Hajičová – Buráňová, 1980; Mikulová et al., 2005) a na ni navazujících studiích intonační/prozodické kontury Veselý, Peterka a Hajičové (2003). Pro ověření platnosti i na příkladech s ambipozicemi by bylo nutné provést samostatný výzkum.

²⁵ Jako kontrastivní chápeme kontextově zapojený, tj. tematický výraz, který je vybrán z dříve zmíněných nebo kontextem implikovaných možností (např. Veselý – Peterka – Hajičová, 2003; Mikulová et al., 2005,

(srov. Mikulová et al., 2005, s. 215), jinými slovy stojí v postavení těsně za hlavním rématem a kontrastivně se vůči němu vymezuje (36–39). Nenáhodně časté je takové finální užití v kombinaci s postpozicí ambipozic *navzdory* ($p < 0,001$) a *nemluvě o* ($p = 0,02$).²⁶

- (36) Vláda se nevzdává reforem, stávce **navzdory**.
- (37) Po příchodu na pařížské nádraží jsem zjistil, že moje peníze i jízdenky jsou pryč, **o** zavazadle ani **nemluvě**.
- (38) Lidstvo již desítky let dělá pokusy na zvířatech, opice **nevyjímaje**.
- (39) Nejen v ekonomice, ale ve všech oblastech, školstvím **počínaje**.

V obdobné doplňovací funkci se pak objevují i parceláty (40–41), jejichž četnost je pro *navzdory* a *nemluvě o* v postpozici také statisticky významná (v obou případech $p < 0,001$), stejně jako pro spojení ambipozic *počínaje – konče* ($p = 0,02$; 42a); srov. méně frekvencované preponované užití (42b).

- (40) Komáři jej fascinují stejně jako želva kajmanka dravá. **O** nosorožcích **nemluvě**.
- (41) Letošní vytyčený cíl, postup do čtvrtfinále, považuje za splnitelný. Prognózám **navzdory**.
- (42a) I kdyby byl člověk v Plains jediný den, všimne si, jak jsou lidé milí. Obsluhou v restauraci **počínaje** a šerifem **konče**.
- (42b) Denně se u nás setkávám s neochotou, a strašně mi to vadí. **Počínaje** prodavačkou a **konče** úřednicí.

Přes celkovou převahu prepozice v iniciální pozici (14,14 %) ve srovnání s postpozicí na tomtéž místě (2,85 %) se užití v iniciální pozici objevuje jen u některých výrazů (srov. nulový či minimální výskyt v prepozici i postpozici u výrazů *nevyjímaje* a *nemluvě o*). U některých výrazů je naopak prepozice v iniciální pozici statisticky významně častější než v jiných pozicích. Jedná se zejména o výraz *navzdory* ($p < 0,001$), který v prepozici (43) uvozuje téma věty – na rozdíl od postpozice, v níž bývá komplement ve funkci kontrastivního tématu a ambipozice nese silnější důraz (44), podobně jako u anglického *notwithstanding* (viz 2.3). Často pak jde o spojení se zájmenem *tomu* – ať už zde zájmeno reprezentuje součást spojovacího výrazu (45), nebo odkaz na předchozí text (46). Tato užití lze tedy hodnotit jako součást tématu bez jakéhokoli zdůraznění komplementů.

- (43) **Navzdory** všemu mě to dojalo.
- (44) Všem slibům **navzdory** se život v nejbližší době nijak nezlepší.
- (45) **Navzdory** tomu, co jsem si původně myslel, se zdá [...]
- (46) Ale **navzdory** tomu jsem se cítil slab a neustále jsem krvácel.

s. 1060). Srov. užití v prepozici *Vláda se nevzdává reforem navzdory stávce*, kde by komplement byl nejspíš chápán jako vlastní réma.

²⁶ Pro postpozici užití *nemluvě o* je typické spojení se zdůrazňovací částicí, rematizátorem *ani* (viz 4.2.1 a příklady 23–26). V postpozici (*o ... ani nemluvě*) se v analyzovaných datech objevuje 320×, v prepozici (*nemluvě ani o...*) jen 15×. Zatímco komplement je v těchto případech umístěn na pozici kontrastivního tématu, rematizátor stojí v pozici před „jádre“ ambipozice. Pro rematizátory je typické postavení před výrazem s vysokou informační závažností, který zdůrazňují (srov. Hajičová, 1995; Štěpánková, 2014, s. 90n.), a v těchto konstrukcích má zřejmě výraz *nemluvě* vyšší informační závažnost než komplement. Pokud by byl rematizátor umístěn před komplementem, změnil by se jeho dosah, a tedy i význam celého spojení: Srov. *o Jilemnicích ani nemluvě* vs. *ani o Jilemnicích nemluvě*.

Významnost takového užití *navzdory* lze doložit i tím, že v korpusu syn2015 je *navzdory* na samém začátku věty doloženo v 1939 dokladech; ve 342 z nich (17,6 %) se objevuje ve spojení *navzdory tomu*, dále po něm často následují lemmata *všechn* (148×), *svůj* (106×), *tento* (66×) apod. Na statisticky významnou asociaci *navzdory* s lemmatem *všechn* upozorňuje i Jiříčka (2021, s. 59).

4.5. Textová skupina

Pokud jde o textovou skupinu, tj. o korpusový atribut *txttype_group*, jehož hodnoty odpovídají beletrii, oborové literatuře a publicistice, naše analýza byla spíše exploratorní, tedy ne založená na konkrétní hypotéze.

Tabulka 6: Postavení ambipozice a textová skupina

	prepozice	postpozice	celkem
beletrie	547 (27,7 %)	309 (24,5 %)	856
oborová literatura	896 (45,4 %)	436 (34,6 %)	1332
publicistika	530 (26,9 %)	516 (40,9 %)	1046
celkem	1973 (100 %)	1261 (100 %)	3234

Jak ukazuje Tabulka 6, shrnující kvantitativní údaje, obecně je užití ambipozice jako prepozice běžnější v oborové literatuře a užití ambipozice jako postpozice je běžnější v publicistice. (Podle Fisherova exaktního testu jsou oba rozdíly statisticky vysoce signifikantní, $p < 0,001$.) Prepozice je v oborové literatuře běžnější především u ambipozice *počínaje* ($p = 0,01$), resp. u párové ambipozice *počínaje – konče* ($p = 0,045$), ale hodnoty p nejsou výrazně pod hladinou významnosti ($p = 0,05$), se kterou se běžně v lingvistice pracuje. Užití ambipozice jako prepozice lze chápat jako explicitnější variantu (srov. 2.3) a pak by vyšší četnost prepozice v oborové literatuře nebyla překvapivá, neboť v odborných a jiných textech, které tvoří výraznou část oborové literatury, je žádoucí maximální přesnost a srozumitelnost (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008, s. 208). Postpozice je v publicistice statisticky významně běžnější konkrétně u ambipozic *navzdory* ($p < 0,001$)²⁷ a *nemluvě o* ($p < 0,001$) a u párové ambipozice *počínaje – konče* ($p = 0,02$). Pro *navzdory* k tomuto výsledku dochází i Jiříčka (2021, s. 69). Momentálně nám není jasné, proč by se typ textu měl projevovat právě takto, a navíc pouze u některých ambipozic, je však patrné, že textový typ s pozicí ambipozice do určité míry souvisí. Domníváme se, že tato otázka by měla být předmětem dalšího výzkumu – stejně jako Jiříčka (2021, s. 69), který navíc ukazuje např. to, že postpozice *navzdory* je v rámci beletrie výrazně častější v poezii a je také například běžnější v původních českých textech než v překladech z angličtiny.

²⁷ U *navzdory* zde pochopitelně bereme v úvahu všechny doklady z korpusu syn2015 (tj. 6175 dokladů, z toho ručně identifikovaných 95 dokladů postpozice), nikoliv 95 dokladů postpozice a vzorek 149 dokladů prepozice.

4.6. Váha jednotlivých proměnných

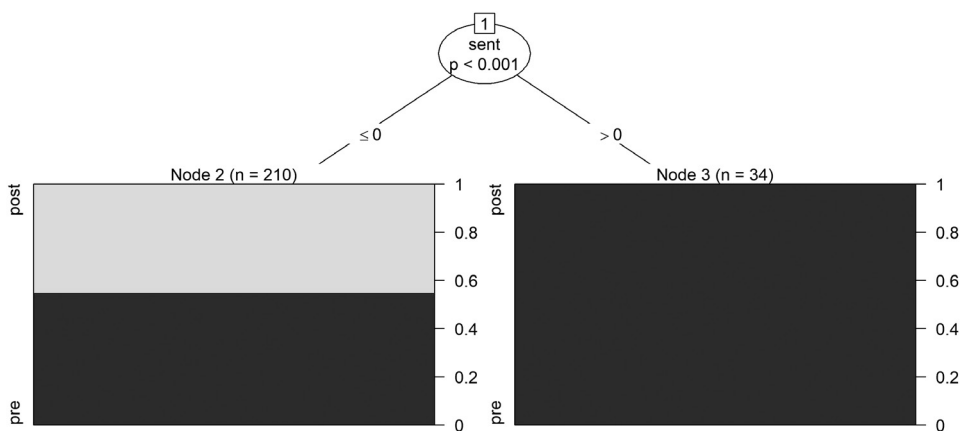
4.6.1. Klasifikační stromy a tzv. *random forests*

Dosud uvedené údaje nevypovídají o relativní váze jednotlivých proměnných: například o *nemluvě* o nyní víme, že délka komplementu, počet vět v komplementu i počet koordinovaných struktur v komplementu jsou proměnné, které nenáhodně ($p < 0,001$) ovlivňují pozici *nemluvě* – ale nevíme, zda mezi těmito proměnnými neexistují hierarchické vztahy, tj. zda není například jedna z proměnných významnější než jiné. K tomu, abychom zjistili, které proměnné mají na pozici ambipozice největší vliv, jsme použili statistickou metodu tzv. *random forests* (doslova „náhodné lesy“ – jde o metodu odvozenou od vytváření klasifikačních stromů), viz např. Levshina (2015, s. 291–292).²⁸ Tato metoda na rozdíl od jiných statistických metod nepředpokládá žádnou specifickou distribuci dat a může být použita i v situacích, kdy by mohlo být použití klasického regresního modelování problematické (např. v případě komplexních interakcí mezi proměnnými, které lze očekávat i v této studii). Jedním z výstupů této metody je vyhodnocení relativní důležitosti jednotlivých proměnných (hodnoty blíží se nule poukazují na to, že daná proměnná nehraje v daném případě rozhodující roli; nulová hodnota však neznamená, že daná proměnná není významná nebo že nehraje žádnou roli). Algoritmus na pozadí této metody pracuje s náhodným přeskupováním dat a výsledky se mohou nepatrně lišit při každém použití metody, proto v následujícím textu uvádíme vždy tři různé soubory hodnot odpovídající třem použitím metody. Případ, kdy se jednotlivé soubory hodnot získané při různých použitích metody výrazně neliší, poukazuje na spolehlivost výsledků.

Podstatou tzv. *random forests* je – zjednodušeně řečeno – opakované vytváření klasifikačního stromu, který má být co nejlepším zachycením vztahů mezi proměnnými ve vstupních datech, a následné „zprůměrování“ všech vytvořených klasifikačních stromů tak, že výsledný „náhodný les“ je věrnější aproximací reálných vztahů mezi proměnnými než jednotlivé klasifikační stromy. Pro ilustraci uveďme jednoduchý příklad: pokud by nás hypoteticky zajímalo pouze to, zda pozici ambipozice *navzdory* predikuje lépe počet vět v komplementu, nebo počet koordinovaných struktur v komplementu (podle výše uvedeného jsou obě proměnné pro *navzdory* statisticky vysoce významné), můžeme pomocí algoritmu vytvořit klasifikační strom, který má podobu zachycenou Grafem 3.

Z Grafu 3 je patrné, že významnější ze dvou proměnných je počet vět v komplementu (proměnná značená v našich datech zkratkou *sent*), a to tak, že pokud komplement obsahuje více než 0 vět (tj. obsahuje jednu nebo více vedlejších vět), ve všech případech (kterých je v datech 34) je *navzdory* užito jako prepozice. Pokud komplement neobsahuje žádnou vedlejší větu (tj. $sent \leq 0$), užití *navzdory* jako prepozice je stále pravděpodobnější, přičemž počet koordinovaných struktur v takovém případě nehraje významnou roli. Kdyby významnou roli hrál, v grafu by mu odpovídalo další „rozvětvení“. To je patrné, pokud vytvoříme stejný klasifikační strom pro ambipozici *nevyjímaje*, viz Graf 4.

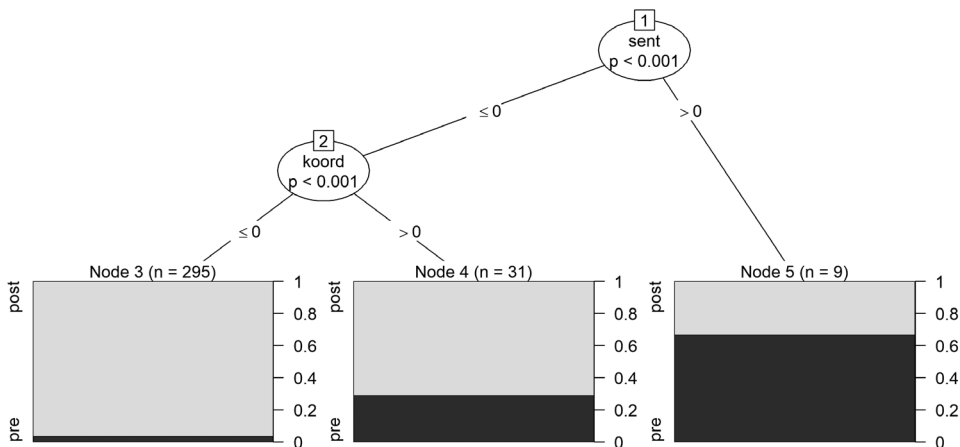
²⁸ Detailní představení tzv. *random forests* není předmětem této studie; její výhody a použití vysvětluje a ilustruje Levshina (2015). První významnou aplikaci této metody v lingvistice je studie autorské dvojice Tagliamonte – Baayen (2012).

Graf 3: Klasifikační strom: vliv počtu vět a koordinovaných struktur na pozici *navzdory*

Z Grafu 4 je patrné, že významnější je opět počet vět v komplementu; počet koordinovaných struktur v komplementu je sice statisticky významnou proměnnou ($p < 0,001$), ale projevuje se výrazněji jen v případě, že komplement neobsahuje vedlejší větu. Klasifikační strom tedy zachycuje to, že a) prepozice *nevyjímaje* je výrazně pravděpodobnější ($p < 0,001$), pokud komplement obsahuje jednu nebo více vedlejších vět, a b) pokud komplement žádnou větu neobsahuje, ale obsahuje alespoň jednu koordinovanou strukturu, prepozice je výrazně pravděpodobnější ($p < 0,001$), než když komplement koordinovanou strukturu neobsahuje.

Metoda tzv. random forests nám umožňuje opakovaně vytvořit výrazně komplexnější klasifikační strom (tak, že v úvahu jsou brány všechny sledované ambipozice a všechny sledované proměnné) a získané stromy „zprůměrovat“. Počet opakování jsme v souladu

Graf 4: Klasifikační strom: vliv počtu vět a koordinovaných struktur na pozici *nevyjímaje*

s Levshinou (2015) nastavili na 1000 (tj. algoritmus vytvoří výsledný odhad vlivu proměnných na základě „zprůměrování“ tisíce klasifikačních stromů, které jsou založeny na různých přeskupených datech a jsou různě věrnými modely vztahů proměnných).

4.6.2. Váha jednotlivých proměnných

Model při třech různých pokusech vyhodnotil relativní důležitost proměnných. Jak vyplývá z Tabulky 7, nejvýznamnější proměnnou je lemma (konkrétní ambipozice) a délka komplementu ve slovech (viz 4.3). Vzhledem k suverénně nejvýznamnější roli lemma-tu v následující sekci používáme tutéž metodu pro odhalení významnosti proměnných u jednotlivých ambipozic.

Tabulka 7: Relativní význam jednotlivých proměnných

proměnná	pokus 1	pokus 2	pokus 3
lemma	0,072	0,072	0,072
počet slov	0,028	0,029	0,029
pozice ve větě	0,010	0,009	0,009
txtype_group	0,004	0,004	0,005
počet vět	0,001	0,001	0,002
počet koordinovaných struktur	0,001	0,001	0,001

4.6.3. Váha jednotlivých proměnných u jednotlivých ambipozic

Následující pododdíly prezentují výsledky pro jednotlivé ambipozice.

4.6.3.1. Ambipozice navzdory

U ambipozice *navzdory* hrají nejdůležitější roli pozice ve větě (viz 4.4) a délka komplementu ve slovech (viz 4.3), viz Tabulku 8.

Tabulka 8: Relativní význam jednotlivých proměnných (*navzdory*)

proměnná	pokus 1	pokus 2	pokus 3
pozice ve větě	0,133	0,141	0,130
počet slov	0,032	0,030	0,033
txtype_group	0,008	0,007	0,009
počet vět	0,002	0,002	0,001
počet koordinovaných struktur	0,000	0,000	0,000

Délka komplementu ve slovech je obecně nejvýznamnější proměnnou (viz 4.6.2), a její význam tedy není překvapivý. Na základě informací uvedených výše není překvapivá ani vysoce důležitá role pozice ve větě: *navzdory* je v prepozici nenáhodně asociováno s iniciální pozicí (kde se často objevuje ve výrazech typu *navzdory tomu*, *navzdory všemu* apod.) a v postpozici nenáhodně asociováno s finální pozicí nebo se samostatným užitím v případě parcelace (viz 4.4).

4.6.3.2. Ambipozice nemluvě o, nevyjímaje a počínaje

U ambipozic *nemluvě o*, *nevyjímaje* a *počínaje* (v případě, kdy nejde o současné užití *počínaje* a *konče* ve stejné pozici) hraje nejzásadnější roli délka komplementu ve slovech (viz 4.3), viz Tabulky 9–11; to je nejvýznamnější proměnná u všech ambipozic (viz 4.6.2), a proto tento výsledek nepovažujeme za překvapivý.

Tabulka 9: Relativní význam jednotlivých proměnných (*nemluvě o*)

<i>nemluvě o</i>	pokus 1	pokus 2	pokus 3
počet slov	0,045	0,044	0,046
txtype_group	0,005	0,006	0,006
počet vět	0,004	0,004	0,004
pozice ve větě	0,002	0,002	0,001
počet koordinovaných struktur	0,001	0,001	0,001

Tabulka 10: Relativní význam jednotlivých proměnných (*nevyjímaje*)

<i>nevyjímaje</i>	pokus 1	pokus 2	pokus 3
počet slov	0,014	0,014	0,013
počet vět	0,001	0,001	0,000
pozice ve větě	0,000	0,000	0,000
txtype_group	0,000	0,000	0,000
počet koordinovaných struktur	–0,001	0,000	–0,001

Tabulka 11: Relativní význam jednotlivých proměnných (*počínaje*)

<i>počínaje</i>	pokus 1	pokus 2	pokus 3
počet slov	0,007	0,007	0,006
txtype_group	0,002	0,002	0,002
pozice ve větě	0,001	0,001	0,001
počet vět	0,000	0,000	0,000
počet koordinovaných struktur	0,000	0,000	0,000

4.6.3.3. Ambipozice počínaje – konče

V případě párového užití *počínaje* a *konče* (ve stejné pozici) očekávatelně hraje nejdůležitější roli délka komplementu ve slovech (viz 4.3), ale významnější roli hraje také textová skupina (viz 4.5).

Tabulka 12: Relativní význam jednotlivých proměnných (*počínaje – konče*)

proměnná	pokus 1	pokus 2	pokus 3
počet slov	0,059	0,057	0,056
txtype_group	0,028	0,030	0,028
počet koordinovaných struktur	0,008	0,007	0,009
počet vět	0,002	0,002	0,003
pozice ve větě	0,001	0,001	0,001

4.6.3.4. Kumulativní data pro všechny výskyty počínaje a/nebo konče

Pokud vezmeme v úvahu všechna data pro *počínaje* a/nebo *konče* (tj. 356 párových užití, kde se pozice *počínaje* a *konče* shoduje, a 20 párových užití, kde se pozice liší, ale také 8 samostatných užití *konče* a 861 samostatných užití *počínaje*), nejdůležitější roli hraje nepřekvapivě délka komplementu ve slovech (viz 4.3). Druhou nejdůležitější roli hraje ovšem pozice ve větě (viz 4.4), viz Tabulku 13.

Tabulka 13: Relativní význam jednotlivých proměnných (*počínaje*, *konče*, *počínaje – konče*)

proměnná	pokus 1	pokus 2	pokus 3
počet slov	0,022	0,021	0,022
pozice ve větě	0,011	0,011	0,012
počet koordinovaných struktur	0,004	0,003	0,003
txttype_group	0,003	0,003	0,003
počet vět	0,000	0,000	0,000

Role pozice ve větě vychází především z toho, že postpozice párové ambipozice *počínaje – konče* je významně spojena s užitím adpozice v parcelátech (viz 4.4). Oproti tomu u samotného *počínaje* obecně výrazně převažuje prepozice (bez ohledu na pozici ve větě), a proto je diskutabilní, zda není pozice ve větě při spojení dat pro všechna užití *počínaje* a *konče* modelem pouze nadhodnocena, neboť u samotného *počínaje* pozice ve větě není statisticky významnou proměnnou a u párové ambipozice *počínaje – konče* nehraje pozice ve větě významnou roli (viz předchozí pododdíl).

5. Diskuse a shrnutí hlavních závěrů

Vedle shrnutí základních poznatků, ke kterým jsme v této studii došli, v tomto oddílu věnujeme pozornost také otázce, proč je délka komplementu ve slovech nejvýznamnější proměnnou a proč hraje zásadní roli pro výběr prepozice vs. postpozice také syntaktická komplexita komplementu. (Význam ostatních proměnných jsme se v možných mezích snažili vysvětlovat v předchozím oddílu, a proto jim zde další pozornost nevěnujeme.)

5.1. Délka a syntaktická komplexita komplementu

Ukázali jsme (4.2, 4.3), že pokud je ambipozice užitá jako prepozice, má v průměru delší komplement a pojí se častěji se syntakticky komplexním komplementem (tj. komplementem obsahujícím alespoň jednu větu a/nebo alespoň jednu koordinovanou strukturu), než když je užitá jako postpozice. Pravděpodobnost užití ambipozice v postpozici s narůstající délkou komplementu prokazatelně klesá. Efekt délky komplementu přitom přetrvává i tehdy, pokud vezmeme v úvahu pouze doklady, ve kterých komplement neobsahuje žádnou větu ani žádnou koordinovanou strukturu. Efekt délky komplementu je ze všech relevantních proměnných (pomineme-li volbu konkrétní ambipozice) relativně nejdůležitější (4.6.2).

Jak už bylo zmíněno (2.3), srovnatelné výsledky pro anglickou ambipozici *notwithstanding* vysvětluje např. Berlage (2009) Rohdenburgovým principem complexity. Užití ambipozice před komplementem chápe jako explicitnější variantu a užití ambipozice po komplementu jako variantu méně explicitní. Princip complexity (Rohdenburg, 1996, 2020) predikuje, že v kognitivně komplexnějších kontextech, kterými jsou zde kontexty s delším nebo syntakticky komplexnějším komplementem, mluvčí zvolí explicitnější variantu (tou je zde užití ambipozice jako prepozice). Podobné vysvětlení nabízí Gries (1999, s. 131) pod označením „Processing Hypothesis“ ve studiích o postavení „adverbiálních částic“ v angličtině (*Fred picked up the book* vs. *Fred picked the book up*): podle Griesa mluvčí vnímá komunikační potřeby adresáta a má sklony vybírat variantu, která klade menší nároky na mentální zpracování jazyka v mysli adresáta (srov. Hollmann, 2013, s. 499), a proto mají mluvčí tendenci sloveso a „adverbiální částici“ (*picked up*) neoddělovat, následuje-li dlouhý, syntakticky komplexní nebo výrazně rematický předmět.

Princip complexity – a stejně tak Griesova hypotéza, která explicitně vychází z rámce kognitivní lingvistiky, definované závazkem brát při studiu jazyka v úvahu poznatky z kognitivní psychologie, neurovědy apod. (Lakoff, 1990, s. 40; Divjak, 2019, s. 1) – je navíc v souladu například s poznatkami o pracovní paměti a její kapacitě (např. Hawkins, 2003b, s. 200; Baddeley, 2020) a o tzv. sociální kognici (tj. sdílené pozornosti, kooperaci apod.) a její roli v jazyce (např. Croft, 2009, s. 397–403).

Lze se tedy domnívat, že doklady jako (47) jsou pro adresáta náročnější na zpracování, než kdyby byla ambipozice užita jako předložka:

- (47) Že pravdě a lásce se často daří – zatímco my jsme zabráněni do sledování dalšího korupčního skandálu – vítězit nad lží a nenávisť. A to světové ekonomické krizi, nízké úrovni českých politiků a naší vlastní únavě z poměrů **navzdory**.

Při mentálním zpracování druhé věty musí adresát (čtenář) celý komplement (13 slov) udržet v pracovní paměti, dokud nedojde ke slovu *navzdory*; teprve po přečtení této ambipozice může být předchozí úsek jednoznačně interpretován (adresát nemůže jistě vědět, že posledním slovem nebude např. sloveso *neprospívá*, které by v daném kontextu bylo víceméně přijatelné formálně i sémanticky).

Pokud vezmeme v úvahu kapacitu pracovní paměti člověka a jeho sociální kognici, je pochopitelné, že mluvčí při užití komplexnějších komplementů typicky volí postavení ambipozice v prepozici – to totiž klade menší nároky na pracovní paměť adresáta (a de facto i na pracovní paměť mluvčího), což je mluvčí na základě svých jazykových zkušeností získaných v interakcích schopen zohledňovat. Není přitom překvapivé, že kapacita pracovní paměti může ovlivňovat volbu syntaktické konstrukce při produkci jazyka (viz např. Slevč, 2011, s. 1505n.; Cole – Reitter, 2017; Ivanova – Ferreira, 2019), ale také při porozumění řeči (viz např. Andrews – Ogden – Halford, 2017, s. 12n.), jak explicitně předpokládá teoretický rámec tzv. usage-based kognitivní lingvistiky (Divjak, 2019, s. 142). Jak už bylo uvedeno (viz 4.3), průměrná délka komplementu po ambipozici je 6,66 slov (medián = 4 slova, modus = 2 slova) a průměrná délka komplementu před ambipozicí je 2,59 slov (medián = 2 slova, modus = 1 slovo). Miller (1956)

v jedné z nejcitovanějších studií kognitivní psychologie došel k závěru, že kapacita pracovní paměti člověka je přibližně sedm itemů (zjednodušeně řečeno např. sedm čísel nebo slov), nicméně pozdější výzkumy v oblasti kognitivní vědy toto tvrzení korigují a uvádějí kapacitu přibližně čtyři itemy (Cowan, 2001). Domníváme se, že – navzdory nejednoznačné interpretaci toho, jaké lingvistické jednotky lze považovat za itemy (viz např. Green, 2017) – tyto údaje potvrzují naši hypotézu, že umístění ambipozice je ovlivňováno kapacitou pracovní paměti: průměrná délka komplementu po ambipozici (užité jako prepozice) překračuje údajný limit pracovní paměti, průměrná délka komplementu před ambipozicí (užitou jako postpozice) nikoliv.

5.2. *Relevance pro lingvistickou teorii*

Dokázali jsme jednak to, že čím je komplement ambipozice syntakticky komplexnější, tím je pravděpodobnější užití ambipozice jako prepozice (4.2), jednak to, že čím je komplement ambipozice delší, tím je pravděpodobnější užití ambipozice jako prepozice (4.3). Právě délka komplementu je nejvýznamnější proměnnou (4.6.2). Efekt délky komplementu přitom není závislý na efektu syntaktické complexity, projevuje se tedy i v případech, že sledujeme pouze doklady, které nejsou syntakticky komplexní (resp. neobsahují vedlejší větu ani koordinovanou strukturu). Domníváme se, že oba efekty souvisejí s kapacitou pracovní paměti a sociální kognicí a lze je vysvětlit pomocí souvisejícího principu complexity (5.1). Efekt délky komplementu a efekt syntaktické complexity komplementu samozřejmě představují výrazné tendence, nikoliv deterministická gramatická „pravidla“. Tyto závěry jsou v souladu s předpoklady tzv. usage-based kognitivní lingvistiky (např. Divjak, 2019; Diessel, 2019; srov. též Halliday, 1991, s. 31), podle nichž jazyk není rigidní deterministický systém, jak je k němu někdy přistupováno v tradiční strukturalistické nebo generativistické lingvistice (Divjak, 2019, s. 15n.), ale „systém“ probabilistický, který je navíc formován mj. i kognitivními faktory. Postavení ambipozice není výsledkem aplikace gramatického pravidla, ale průsečíkem několika různých tendencí, které lze vysvětlit pomocí kognitivních mechanismů (kapacita pracovní paměti a sociální kognice) a funkčních faktorů: např. preference pro prepozici v oborové literatuře může být vysvětlena snahou o maximální explicitnost a srozumitelnost, vlastní zejména odbornému stylu, která ovšem nepřímou souvisí s kapacitou pracovní paměti (prepozice je explicitnější v tom smyslu, že představuje menší zátěž pro pracovní paměť recipienta).

Zdroj financování

Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092, a s podporou projektu MŠMT ČR LINDAT/CLARIAH-CZ (č. LM2018101).

Poděkování

Za diskusi k tématu a návrhy ke statistickému zpracování dat děkujeme kolegům z badatelské skupiny EPoCC, především Evě Lehečkové a Jakubu Jehličkovi. Za cenné připomínky k rukopisu děkujeme Pavle Kochové.

ZDROJE

- syn2015: Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A. (2015): *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <https://www.korpus.cz/>
- syn v8: Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A. (2019): *Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <https://www.korpus.cz/>

LITERATURA

- AARTS, B. (2011): *Oxford Modern English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- AIKHENVALD, A. Y. (2015): *The Art of Grammar: A Practical Guide*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199683215.001.0001>
- Akademický slovník současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2012–2021. <https://slovník.cestiny.cz/> [cit. 21. 12. 2021]
- ANDREWS, G. – OGDEN, J. E. – HALFORD, G. S. (2017): Resolving conflicts between syntax and plausibility in sentence comprehension. *Advances in Cognitive Psychology*, 13 (1), s. 11–27. <https://doi.org/10.5709/acp-0203-8>
- BADDELEY, A. (2020): Working memory. In: A. Baddeley – M. W. Eysenck – M. C. Anderson, *Memory*. Third edition. London: Routledge, s. 71–110.
- BERLAGE, E. (2009): Prepositions and postpositions. In: G. Rohdenburg – J. Schlüter (eds.), *One Language, Two Grammars? Differences between British and American English*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 130–148. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511551970.007>
- BIBER, D. – JOHANSSON, S. – LEECH, G. – CONRAD, S. – FINEGAN, E. (2007): *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.
- BISKUP, P. (2016): Předložka. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, s. 1451–1458. <https://www.czechency.org/slovník/PŘEDLOŽKA>
- BOCK, K. (1986): Syntactic persistence in language production. *Cognitive Psychology*, 18 (3), s. 355–387. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(86\)90004-6](https://doi.org/10.1016/0010-0285(86)90004-6)
- CAPPELLE, B. (2009): Contextual cues for particle placement: Multiplicity, motivation, modeling. In: A. Bergs – G. Diewald (eds.), *Contexts and Constructions*. Amsterdam: John Benjamins, s. 145–192. <https://doi.org/10.1075/cal.9.07cap>
- COLE, J. R. – REITTER, D. (2017): Examining working memory during sentence construction with an ACT-R model of grammatical encoding. In: M. K. van Vugt – A. P. Banks – W. G. Kennedy (eds.), *Proceedings of the 15th International Conference on Cognitive Modeling*. Coventry: University of Warwick, s. 211–216. <https://acs.ist.psu.edu/papers/ICCM%202017%20Proceedings.pdf>
- COWAN, N. (2001): The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity. *Behavioral and Brain Sciences*, 24 (1), s. 87–185. <https://doi.org/10.1017/S0140525X01003922>
- CROFT, W. (2009): Toward a social cognitive linguistics. In: V. Evans – S. Pourcel (eds.), *New Directions in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, s. 395–420. <https://doi.org/10.1075/hcp.24.25cro>
- CULICOVER, P. W. (1999): *Syntactic Nuts: Hard Cases, Syntactic Theory, and Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- CVRČEK, V., A KOL. (2010): *Mluvnice současné češtiny, 1: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.
- ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E. (2008): *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- ČERMÁK, F. (1996): Systém, funkce, forma a sémantika českých předložek. *Slovo a slovesnost*, 57 (1), s. 30–46.
- ČERMÁK, P. – NÁDVORNÍKOVÁ, O., ET ALII (2015): *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*. Praha: Karolinum.
- DIESEL, H. (2019): *The Grammar Network: How Linguistic Structure is Shaped by Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108671040>
- DIVJAK, D. (2019): *Frequency in Language: Memory, Attention and Learning*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316084410>
- DVOŘÁK, E. (1983): Ke kodifikaci pravidel užívání přechodníků. *Naše řeč*, 66 (4), s. 180–192.
- HALA, M. (1995): Explaining the bipositional head-complement order in adpositional systems. In: B. Palek – F. Daneš – O. Fujimura – J. V. Neustupný (eds.), *Proceedings of LP '94: Item Order in Natural Languages*. Praha: Karolinum, s. 325–339.
- FENG, H. – CHEN, L. – FENG, L. – FENG, L. (2014): A review of the syntactic priming – a research method in sentence production. *Open Journal of Modern Linguistics*, 4, s. 641–650. <https://doi.org/10.4236/ojml.2014.45055>
- FORTSON, B. W. (2010): Reconsidering the history of Latin and Sabellic adpositional morphosyntax. *The American Journal of Philology*, 131 (1), s. 121–154. <https://www.jstor.org/stable/40730915>
- GREEN, C. (2017): Usage-based linguistics and the magic number four. *Cognitive Linguistics*, 28 (2), s. 209–237. <https://doi.org/10.1515/cog-2015-0112>
- GREPL, M. (2016): Parcelace. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, s. 1292–1293. <https://www.czechency.org/slovník/PARCELACE>
- GRIES, S. TH. (1999): Particle movement: A cognitive and functional approach. *Cognitive Linguistics*, 10 (2), s. 105–145. <https://doi.org/10.1515/cogl.1999.005>
- GRIES, S. TH. (2003): *Multifactorial Analysis in Corpus Linguistics: A Study of Particle Placement*. New York: Continuum.
- GRÜNTAL, R. (2003): *Finnic Adpositions and Cases in Change*. Helsinki: Societé Finno-Ougrienne.
- HAGÈGE, C. (2010): *Adpositions*. Oxford: Oxford University Press.
- HAIJČ, J. – PANEVOVÁ, J. – BURÁŇOVÁ, E. – UREŠOVÁ, Z. – BÉMOVÁ, A. – KÁRNÍK, J. – ŠTĚPÁNEK, J. – PAJAS, P. (2004): *Anotace na analytické rovině: Návod pro anotátory*. Technická zpráva TR-2004-23. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- HAIČOVÁ, E. (1995): Postavení rematizátorů v aktuálním členění věty. *Slovo a slovesnost*, 56 (4), s. 241–251.
- HALLIDAY, M. A. K. (1991): Corpus studies and probabilistic grammar. In: K. Aijmer – B. Altenberg (eds.), *English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik*. London: Longman, s. 30–43.
- HALSEY, L. G. (2019): The reign of the *p*-value is over: what alternative analyses could we employ to fill the power vacuum? *Biology Letters*, 15 (5). <https://doi.org/10.1098/rsbl.2019.0174>
- HASPELMATH, M. (2011): The indeterminacy of word segmentation and the nature of morphology and syntax. *Folia Linguistica*, 45 (1), s. 31–80. <https://doi.org/10.1515/flin.2011.002>
- HAWKINS, J. A. (2003a): Efficiency and complexity in grammars: Three general principles. In: J. Moore – M. Polinsky (eds.), *The Nature of Explanation in Linguistic Theory*. Stanford: Center for the Study of Language and Information, s. 121–152.
- HAWKINS, J. A. (2003b): Why are zero-marked phrases close to their heads? In: G. Rohdenburg – B. Mondorf (eds.), *Determinants of Grammatical Variation in English*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 175–204. <https://doi.org/10.1515/9783110900019.175>
- HERRITY, P. (2000): *Slovene: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- HOLLMANN, W. B. (2013): Constructions in cognitive sociolinguistics. In: T. Hoffmann – G. Trousdale (eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press, s. 491–509. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195396683.013.0027>
- HUDDLESTON, R. – PULLUM, G. K. (2002): *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- HUUMO, T. (2013): Many ways of moving along a path: What distinguishes prepositional and postpositional uses of Finnish path adpositions? *Lingua*, 133, s. 319–335. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2013.05.006>
- INABA, J. – TOKIZAKI, H. (2018): Head parameters and word stress in German. In: H. Tokizaki (ed.), *Phonological Externalization*. Sapporo: Sapporo University, s. 85–101.
- IVANOVA, I. – FERREIRA, V. S. (2019): The role of working memory for syntactic formulation in language production. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 45 (10), s. 1791–1814. <https://doi.org/10.1037/xlm0000672>
- JANDA, L. A. – ANTONSEN, L. – BAAL, B. A. B. (2014): A radial category profiling analysis of North Sámi ambipositions. In: B. Anible – K. Beers – L. Hirrel – D. Wager (eds.), *Proceedings of the High Desert Linguistics Society Conference, 10*. Albuquerque: High Desert Linguistics Society. <https://hdl.handle.net/10037/6673>
- JIRČKA, L. (2021): „Tradici navzdory“ – možnost výskytu některých českých předložek na pozici následující komplementu. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) (2012): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KLÍMOVÁ, K. (2015): K předložkám sekundárním, zvláště k předložce *díky*... In: E. Minářová – J. M. Tušková (eds.), *Čeština v pohybu: Kapitoly ke zkoumání jejího stavu a proměn*. Brno: Masarykova univerzita, s. 84–89.
- KOCHOVÁ, P. – OPAVSKÁ, Z. (eds.) (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- KOMÁREK, M. – KOŘENSKÝ, J. – PETR, J. – VESELKOVÁ, J. (eds.) (1986): *Mluvnice češtiny, 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.
- KOSEK, P. – KRÍSTEK, M. – OSOLSOBĚ, K. – VOJTOVÁ, J. – ZIKOVÁ, M. (2011): První korpusová mluvnice češtiny. *Naše řeč*, 94 (3), s. 142–152.
- KOUDELKOVÁ, H. (2013): *Adpozice ve finštině a v estonštině se zaměřením na časové adpozice*. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- KROUPOVÁ, L. (1977): Další sporné případy sekundárních předložek. *Naše řeč*, 60 (2), s. 68–75.
- KROUPOVÁ, L. (1984): Klasifikace sekundárních předložek z hlediska jejich tvoření. *Naše řeč*, 67 (3), s. 113–116.
- KROUPOVÁ, L. (1985): *Sekundární předložky v současné spisovné češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- LAKOFF, G. (1990): The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1 (1), s. 39–74. <https://doi.org/10.1515/cogl.1990.1.1.39>
- LEHISMETS, K. (2014): Bipositions and motion events: How verb semantics motivates prepositional vs. postpositional uses of Finnish path adpositions. *Folia Linguistica*, 48 (1), s. 85–118. <https://doi.org/10.1515/flin.2014.004>
- LESTRADE, S. (2010): Finnish case alternating adpositions: a corpus study. *Linguistics*, 48 (3), s. 603–628. <https://doi.org/10.1515/ling.2010.019>
- LEVSHINA, N. (2015): *How to Do Linguistics with R: Data Exploration and Statistical Analysis*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.195>
- LOUDOVÁ, A. (2017): *Estonské a finské bipozice: ümber, ympäri: Frekvence užití a významové možnosti*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- LUO, H. (2019): *Particle Verbs in English: A Cognitive Linguistic Perspective*. Singapore: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-6854-7>
- MEJSTŘÍK, V. (1987): O sekundárních předložkách v současné spisovné češtině. *Naše řeč*, 70 (3), s. 156–159.
- MIKULOVÁ, M. – BÉMOVÁ, A. – HAJIČ, J. – HAJIČOVÁ, E. – HAVELKA, J. – KOLÁŘOVÁ, V. – KUČOVÁ, L. – LOPATKOVÁ, M. – PAJAS, P. – PANEVOVÁ, J. – RAZÍMOVÁ, M. – SGALL, P. – ŠTĚPÁNEK, J. – UŘEŠOVÁ, Z. – VESELÁ, K. – ŽABOKRTSKÝ, Z. (2005): *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního*

- korpusu: Anotátorská příručka*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky. <https://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/pdf/t-man-cz.pdf>
- MILLER, G. A. (1956): The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 63 (2), s. 81–97. <https://doi.org/10.1037/h0043158>
- PETKEVIČ, V. (2013): Automatické rozpoznávání substantivního dativu při morfologické desambiguaci českých textů. *Korpus – gramatika – axiologie*, 7, s. 67–76.
- R DEVELOPMENT CORE TEAM (2008): *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. Vienna: R Foundation for Statistical Computing. <https://www.r-project.org/>
- RICHTEROVÁ, O. (2017): *Od slovesa ke jménu a předložkám*. Disertační práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- ROHDENBURG, G. (1996): Cognitive complexity and increased grammatical explicitness in English. *Cognitive Linguistics*, 7 (2), s. 149–182. <https://doi.org/10.1515/cogl.1996.7.2.149>
- ROHDENBURG, G. (2020): The Complexity Principle at work with rival prepositions. *English Language and Linguistics*, 24 (4), s. 769–800. <https://doi.org/10.1017/S1360674319000327>
- SGALL, P. – HAJIČOVÁ, E. – BURÁŇOVÁ, E. (1980): *Aktuální členění věty v češtině*. Praha: Československá akademie věd.
- SCHILLOVA, A. (2015): Czech deadverbial prepositions used in postposition to a noun (exemplified in corpus SYN 2010). In: K. Gajdošová – A. Žáková (eds.), *Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Lexicography*. Bratislava: RAM-Verlag, s. 133–140.
- SCHÜTZLER, O. (2018): Grammaticalisation and information structure: two perspectives on diachronic changes of *notwithstanding* in written American English. *English Language and Linguistics*, 22 (1), s. 101–122. <https://doi.org/10.1017/S1360674316000411>
- SLÁMA, J. – ŠTĚPÁNKOVÁ, B. (2019): On the valency of various types of adverbs and its lexicographic description. *Jazykovedný časopis*, 70 (2), s. 158–169. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2019-0047>
- SLEVC, L. R. (2011): Saying what's on your mind: Working memory effects on sentence production. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 37 (6), s. 1503–1514. <https://doi.org/10.1037/a0024350>
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2003.
- Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Nakladatelství ČSAV – Academia, 1960–1971.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, B. (2008): Ke zpracování synsémantik v Lexikální databázi češtiny počátku 21. století (L 21). In: V. P. Polách (ed.), *Jazyková interakce a jazykové rozhraní a strategie „cutting-edge“: Sborník příspěvků z 8. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 253–258.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, B. (2014): *Aktualizátory ve výstavbě textu, zejména z pohledu aktuálního členění*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, B. (2015): Spojky a předložky. In: O. Uličný (ed.), *Preliminária k moderní mluvnici češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 161–176.
- ŠTÍCHA, F., A. KOL. (2018): *Velká akademická gramatika spisovné češtiny, 1: Morfologie: Druhy slov / Tvoření slov*. Praha: Academia.
- TAGLIAMONTE, S. A. – BAAYEN, R. H. (2012): Models, forests, and trees of York English: *Was/were* variation as a case study for statistical practice. *Language Variation and Change*, 24 (2), s. 135–178. <https://doi.org/10.1017/S0954394512000129>
- TOMLIN, R. S. – MYACHYKOV, A. (2015): Attention and salience. In: E. Dąbrowska – D. Divjak (eds.), *Handbook of Cognitive Linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 31–52. <https://doi.org/10.1515/9783110626476-003>
- UHLÍŘOVÁ, L. (2011): Slovosled jmenné skupiny: Předložka jako prostředek delimitace jmenné skupiny zleva. In: F. Štícha (ed.), *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, s. 785–805.
- VEJVODOVÁ, J. (2005): Transgresiv absolutní v systému sekundárních předložek. In: M. Černá – B. Karlíková (eds.), *Úvahy o jazyce a literatuře*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, s. 40–46.

- VESELÁ, K. – PETEREK, N. – HAJIČOVÁ, E. (2003): Topic-focus articulation in PDT: Prosodic characteristics of contrastive topic. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 79–80, s. 5–22.
- ZUBATÝ, J. (1922): Na místě, na místo, místo. *Naše řeč*, 6 (9), s. 257–261.

Jakub Sláma

Ústav pro jazyk český AV ČR

Letenská 123/4, 118 00 Praha 1

slama@ujc.cas.cz

Barbora Štěpánková

Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK

Malostranské náměstí 25, 118 00 Praha 1

stepankova@ufal.mff.cuni.cz

Tento článek je volně přístupný na základě licence *Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence*, která umožňuje používání, šíření a reprodukci článku za podmínky, že původní článek bude řádně citován. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.cs>